

СЪЧКИ В ОГЪНЯ

ХРИСТО ХРИСТОВ СЪЧКИ В ОГЪНЯ

chitanka.info

ВМЕСТО ПРЕДГОВОР

*С благодарност към бай Ангел Мутафчиев —
потомъка на Дели Саид.*

*За историите край огнището
В дебрите на родопския бит незаменими водачи ми
бяха бележитите местни краеведи Васил Дечов и Ангел
Вълчев.*

Поклон пред паметта и труда им!

Пътеката изчезна отдавна. Скри се както се и появи. Така е в Родопа. Хорски, горски, дивечови — всякакви пътеки. Току изникнат, пък потънат нейде в някой гъсталак.

От години я обикалям ей така по азимут, от тук до там, а после другаде... Все не съм наситен, пак тръгна, кога сам, кога с приятели, а мине се не мине — се изгубя...

Изгубили се бяхме и днес. Не, не беше фатално. Късна пролет в Родопа, човек може с дни да откара. Богдана и Атанас бяха вече разбрали. Не, нямаха въпроси, то нямаше и време да попитат. Стръмно надолу, шубрак след шубрак... А така си и трябва щом от върха, от „Чиляка“, заслизаш. През Саръ Кая, после Гуня маале и към Три Могили, а от там — към Белинташ ни беше планиран маршрутът. Всъщност няма такъв маршрут. Преди време един приятел планински водач ни даде тази идея. Чудеше се дали е възможно тъй да се мине — направо.

И тръгнахме да проверим. Вече поизгубени, но бодри и решени крайната точка да стигнем. Азимутът явно ми беше избягал, но хич не му и много придириях защото замириса на дъжд и то на здрав, хубав, истински дъжд замириса.

Слънцето отпърво с не голяма охота, но се дръпна, потъна в началото колебливо, а после твърдо реши и замина да грее и топли на друго някакво място. Направо забрави ни днес. Щом си отиде, и

плисна дъждът. Ама плисна, заля ни. Сякаш ведра някой се забавляваше да изсипва отгоре. И понеже нали е истински дъжд, заедно с гръмотевици дойде. На открито бяхме тъкмо излезли. Скали, камънак... Мокри, но спряхме, няма как — батерии от телефоните трябваше да вадим. Загледах напред, а то една панорама — да ти напълни сърцето. Макар и сумрачно, и в плътна водна завеса, но там някъде долу къща видяхме. Малка с каменен покрив, стои и сякаш нас чака.

Много в такова време няма какво да се каже. Метнахме раниците обратно на гръб и поехме. Ако вижда и знае човек мястото, където отива, сякаш по-бързо се стига. Не мина много и бяхме пред нея. Пред къщата, която отгоре бяхме съзрели. А там, сякаш за нас бе излязла — стара жена със забрадка. Мокра забрадка, но и в сумрачното белее, та свети. Махна ни с ръка — покана да влезем. Каза ни нещо, но турски никой от нас не говори. А тя дума на български, стана ясно, не може да каже. Вкара ни в малка пристройка, явно за гости. Личеше, че скоро никой не бе влизал. Бюфет, печка, на стената — ковъорче, легло, два стола и маса.

Засмяна беше жената и много се вайка. По някакъв неин си начин се вайка. Добродушно такова. Навярно защото мокри ѝ се виждахме много.

Докато се усетим, дърва ни донесе, запали печката, айрян, яйца, хляб, сирене и маслинки даже вече имаше на нашата маса.

Конфуз. Нито можеш нещо да кажеш, нито да питаш, нито да помогнеш дори. А и тя за да не ни поставя в неудобно положение и за да не се чувства глупаво, че не може нищо да каже, спря да ни гледа, просто разшетана само нагоре — надолу. Както дойде, така ни остави, отиде си в нейната стая.

Поразсъблякохме се, хапнахме, беше ясно, че нощта в тази стая ще мине. А навън все така си валеше. Сякаш и времето настояваше: „стойте си тука“. На земята, в леглото, мина нощта. Сутринта, преди да си тръгнем, Боги заразглежда бюфета, а на него — кръстче стои! Малко, дървено, съвсем простовато. Пак го гледаме — много старо... и кръстче!

Бабата, явно чула, че хлопаме, масло и хляб ни донесе. И яйца пак. Сварени. И все тъй засмяна. Притеснена, че не може нищо да каже, нито пък ние да ѝ нещо речеме, но се смее, та грее.

Преди да си тръгнем, все пак посочих. Неудобно ми беше, но питах за кръстчето с жестове, с думи. Бабата махна с ръка: „охооо, това е от много, много отдавна...“

Изпрати ни. Тогава за пръв път и видях ѝ очите. Още ги помня — сини ви казвам, сини та светят!

Дъждът беше спрял още нощес. Сравнително бързо посоката оправихме и стигнахме до крайната точка. Едва тогава разбрахме и къде сме били.

Рибен дол — това е била махалата.

Мина време. Случи се тъй, че в Родопа четири години прекарах. Край другите си занимания, имах много свободно време. И преди бях чувал, но тогава, в дългите зимни вечери край огнището, слушах истории, разказани ми от местните хора.

Родопските хора. Някои от тях мюсюлмани. Реших да ги споделя с вас, както на мен ми бяха предадени. Като приказка, като напев. Това са истории не за герои. За обикновени хора са тези истории. За добри хора.

Истории за българи.

ДАНЪДЖОВИЯТ КАМБЕР

Топла беше още земята. Топла и бързо изяде без време падналия сняг. Този сняг рано дойде и си отиде, ама голяма беда стори на гората. Много дървета затри. Сякаш хала презмина леса. Навред разхвърляни лежаха големите борове, довчера забити в небето редом с младите, отрано отхвъркнали към слънцето брезички. Стотици ручейчета пъргаво сновяха да се слеят с наедрялата река. А тя, буйна и пенлива, бърза ли бърза да слезе в равнината.

Заекът погледна, сякаш се позачуди за миг какво е това срещу него, потръпна и пъргаво потъна в гъсталака. Приседнал на скалата, Камбер го проследи с поглед, подсвирна и за миг под рунтавите вежди дори пробяга лека усмивка. Но не му бе до смях. С половин товар дърва към Тахталъ слизаше надолу. Хубава жена и седем дечица го чакаха в къщи, но си нямаше ни муле, ни магаре. А тя, Шерин, му бе и най-големият късмет. Не я търси. Такава му се случи. Кат' го задомиха, хич хабер му не стана. Цял ден беше по горска работа тичал и като се върна — булка го чакаше вкъщи.

Такъв си беше баща му Сенко. Науми ли си нещо, пък сторва го. Сякаш вчера беше, когато бе харесал Шерин на събора.

Тогава Камбер, пак в борбите се беше замесил и не в жена — в коча му бяха очите. Старият, обаче, гледаше наред и най-личната мома хареса. Лична, ама бедна. От една черга бяха и евтино я взе баща му. Двеста лева колко са за такваз мома, но на стария всичките пари му бяха.

Дадоха му малко овчици, до 200 ара земя и един уврат^[1] от общата гора. Така живота си с Шерин започна. На двете ръце и голямата си сила всеки ден разчиташе в живота. А силата му знаеха навред. Кога дабан^[2] на плевня или къща да тури някой иска, ще дойдат трима-четирима, до обяд ще се навеждат, бърхат, мъчат... а извикат ли го — понавежда се, прихваща и трак — айде на местото.

Добър беше и никому за нищо хатъра не прекърши. С малкото животни трудно седемте дечиня, дето му роди Шерин, можеше да

храни. Но с тая негова голяма сила, бързо с аратлика си Осман занаят прихвана. На ръка греди започнаха да вадят. Трудна работа е тая. Трудна, ала като и хванаха чалъма до трийсе броя вадеха в деня. Бързо се разчуха и де-що къща навред се построи все с на Камбер и Осман гредите я градиха.

Но келяви се заредиха последните години и много къщи се затриха, а нови кой ще ти строи. Все по-рядко се случваше на някой къща да отворят.

Ала провървя му тия дни. На Руданко от Шекер махле средният му син булка си доведе. Напролет я взема и баща му, след петровските курбани къща му отпочна. Цяло село, както си му е редът, стори му меджия^[3]. Кой кал ще бърка, кой камъни ще носи, но къде ти къща без греди. И до Камбер и Осман пак допряха.

Лесен беше пазарлъкът, в три дни гредите щяха да извадят, три дни по менче картофи и ведро мляко да ги хранят и по трийсет лева на калпак да вземат. За четирийсет и пет беше пазарлъкът, но единия ден го работиха меджия. Такъв е обичаят и само много фукарлив^[4] човек на нова къща работа в дар поне за ден не сторва. Знаеше си той урока. Ден в меджия не дадеш ли, берекетът бяга от дома ти.

Слънцето плахо се показва, пък освети закафенялата гора, присветна в ручея отсреща и побърза да се скрие с облака под него.

Камбер бавно стана. Притегна въжето с дървата, поизви се да го понамести и чевръсто потегли надолу. Бая път до Тахталъ^[5] трябва да се бърза. За брашно и сол се беше запътил, та да се не връща вкъщи празен от гурбета. Скриновете^[6] на пол' празни си стояха, а тая зима каква ли Бог ще я изпрати? Броените ѝ дни^[7] не бяха лоши, ама знае ли човек какво го пише Оня горе.

Вярваше им той и досега не бяха го подвели. Броеният му на октомври ден — дъждовен стана и ей на, какъв се сняг изсипа.

Много път го чакаше към Тахталъ, но сега спори. Само с дървата и надолу лесно се върви. После — диг^[8], зора наобратно щеше да го чака.

Замислен Камбер хич и не разбра как се подхлъзна в камънака, политна и аха да падне барабар с дървата. Силен като бик и пъргав като котка, политна, та се задържа, но остра болка го прониза в кръста.

Знаеше я тая болка и от Петровден другаруваха с нея. И таз година на събора с Осман в борбите пак участие вземаха.

Остаряха и на младите бяха решили път да сторват, ама тъй го мислиш, а пък — инак става.

Чеиза^[9] на много борби, с Осман в годините вземаха, никой края им не хвана и до един — курбан на махалата ги дариха. Но двамата не си излязоха насреща. Клетва си имаха за вярност и който да излезе, другият в кръга ножа не забива^[10]. Кадетъ' се не явиха, оттам коч само селото не яде. Славата им на пехливани^[11] се знаеше навред.

Ала чу се таз година за до двама млади турци от Сусу махле. На шест курбана се явили и никой на глава с тях до тоя ден не бе излязъл. На пехливанин в Дормуш махле счупили врата. Единият от двамата белята сторил, но страха навлезе в планината. Идеха ли нейде, забиеха ли ножа в кръга, никой насреща не щеше да излиза.

А Камбер и Осман не влизаха вече в борбите. Спряха си адета и от една година в чужд курбан с Осман лъжица не бяха топили, но на техния зекет^[12] се дава, няма как — присъствие се иска.

В Хамбар махле му знаеха реда. До осем казана всяка година на поляната изкарват и рядко зян да иде нещо. Голям им бе адетът и всякой идваше с мерак. Силна подготовка беше. Пари се събират и всеки хич да не е, поне по десет лева ще даде. С желание в масраф ще влезе. Наизвадят в деня големите пити, разсипят курбана, че като се разпеят, разпият, аху-иху и идва редът на борбите.

Таз' година отде се вземаха двамината нови — кой да ти каже, ама в миг се разчу, че от Сусу пехливаниите идат.

Пристъпи единият в кръга, улови се за ножа, заби го в земята, мълчешком се изправи, поогледа се, а очите му кръвни червени, една жена се даже изписка.

Забил поглед напреде, чака само някой в кръга да му влезе.

Замълча планината, дечинята спряха игрите, заднишком запристъпваха жените, наведоха глави мъжете, а проклетникът гледа и селям на никой не сторва. И феса на главата си сложил, да се чудиш на борба ли и'ль на сватба е тръгнал.

Посбутаха се всички, пък на Бранко излена големият син. Висок отрасна и той кат' баща си и много здрав беше в ръцете, ама пред турчина се направо изгуби. Сложи ножа в земята, пък изправи се и право на Сусу погледа срещна. Не видя никой как го агарянина метна и възнак на земята момъкът падна. Легна му отгоре, а нему, горкия, очите му излезли, дъхът му пресекнал.

Изправи се, поизтръска се кръвникът и пак зачака друг в борбата да влезе.

Към Камбер и Осман тогаз на всички се впиха очите. Поухили се Осман, в миг смениха поглед с Камбер и пристъпи в кръга. Понаведе се ножа да остави и докат наведен още беше, онзи отгоре му скочи. Позалитна падна на земята, а турчинът стиснал му главата — дъха му да изкара.

Много борби помнеше Осман, ала този път лошо му турчинът главата държеше. Поизмести се с чалъм от клупа да излезе, ама оня натиснал, душата му сякаш иска да вземе. Таз' борба как щеш' да свърши никой не знае, ала Камбер не можеше сеир да прави, докат' му се губи другарят.

Влезе в кръга, а оня мигом остави Осман. А той едва стана горкият, твърде лошо беше захватен.

Свали си Камбер калпака, на оня феса отдавна в тревата лежеше. Пристъпи напред, че кат' го хвана през кръста, дигна го високо, пък го прасна в земята. Въздъхнаха всички, на техен курбан чужд пехливанин борба да не вземе.

Извъртя се хаирсъзът^[13] и с ногите Камбер през кръста прихвана. А Камбер ябълки беше в пояса турил, на лесно да са, кат' за тях се присети, разпиляха се навред, ама ябълки кой ще ти гледа... Изви се, че го затисна силно с ръката, а оня отдолу бори се, ама очите му гаснат. Тогаз се присегна Камбер две-три малки петровки със свободната ръка да си вземе и отведнъж усети оназ болка — как през кръста по гърба му премина. Ама хич и не гъкна. Събра до три, че захапа едната, а всичките гледат — долу оня душата му тръгва.

— Стига! — другият турчин извика, пък си прихвана другаря, който полужив Камбер беше оставил. Взема му феса и хич ги не чува вече тъдява.

Пък свирнаха гайдите, затропаха лъжиците в курбана, разтичаха се дечинята, запrikaзваха жените, голяма веселба настана.

Излезе лятото, тръгна есента и зима се зададе, а болката стои — не се маха. Да кажеш нещо постоянно, не, не беше, но когато най не чака, тъй ще го извие, че дъха му да изкара.

Поразреди се гората и виждаха се вече къщите на Тахталъ. Не бе още пладне, но път обратно го чака и без да губи време, към хана се запъти. Там най-лесно двата лева на дървата щеше да вземе и бързо с

брашното да тръгне нагоре. Прекупвачи много на сгода стояха тъдява, щот' тук дървата не мож' ги продаде, но надолу в Китенлък^[14] ги купуваха много. Още преди от гърба да махне товара и дойдоха дървата да вземат.

Пазарлък на дърва, кой ще ти прави. Цената се знае и товара на кон или муле все четири лева си струва.

Човек да ги носи рядкост си беше и затуй на око два лева му дадоха бърже. Свали той с готовност дървата и без да се бави към кръчмата тръгна.

Дертлив^[15] беше Алексата — кръчмарят — и вечно намръщен. Живота му мина в пестене и с тая спестовност кръчма отвори. Брашно, газчица, сол — при него всичко чияк щом има нужда — купува. „Цяла пара немой я разваля“ — тъй си учеше синовете и така живота си беше прекарал. Болести много му на главата дойдоха, ала макар и кахърен, един ден встрани от кръчмата навън не изкара и сметките сам си въртеше. В краен случай, големият си син ще извика. Да го замести за малко, докат' друга работа имаше нейде да свърши.

Влезна Камбер в полупразната кръчма, поздрави и направо към Алексата, при тезгяха отиде.

— Брашно и сол ще искам, Алекса.

— Да ти дам — рече Алексата. — Колко ти трябва?

Камбер на парите от гурбета добра сметка си беше направил и без да му мисли направо заръча.

— Три половяка^[16] брашно и три оки сол ще дадеш.

— Солта е в десет оки подредена — смръщено рече Алекса.

— Малко тежко нагоре ще бъде — издума Камбер и за болката в кръста пак се присети.

— Ти катъра ли мислиш, той Господ, ако катърите слуша — самари изобщо няма да има — рече Алексата и лека усмивка за пръв път в деня по лицето му мина.

— Без катър съм — тихо рече Камбер и додаде:

— Нищо дай брашното и солта — все ще му найда колая.

Знаеше Алексата, Камбера отде е. Оттатък Аин-Кая, чак в Хамбар дере беше домът му. И за айляк човек, пак цял ден в път си отива. Знаеше и за голямата му сила, ама чак пък толку да повярва будала не беше.

— И ти ми хортуваш, че до Хамбар дере, с три половяка брашно и десет оки сол без катър в деня ще излезеш?

— До Аин-Кая зор ще ми бъде, че диг е — поусмихна се Камбер. — Ама до там, кат'ъ ида, все-едно съм у дома вече пристигнал. Но трябва да бързам, че пладнето вече деня ще захване.

— Та ти дори празен преди мръкнало у вас няма как да си стигнал — рече Алекса.

Смълчаха се хората в кръчмата — явно сеир ще настане. Оставиха юзчетата^[17] и до един в Камбер и Алекса погледи възряха.

— Ще бързам, няма да спирам — пък ще ида — рече Камбера.

— Ти будали ли ни правиш — избухна Алекса. — Ако до Аин-Кая без почивка отидеш — халал ще ти сторя и солта и брашното. Ала спреш ли, парите ще взема и ден в меджия ще искам отгоре.

— Тъй да стане — рече Камбера и неловко пристъпи, че много хора, очите в него бяха забили.

Извика Алексата големия син. Заедно рече, че с Камбера ще тръгне.

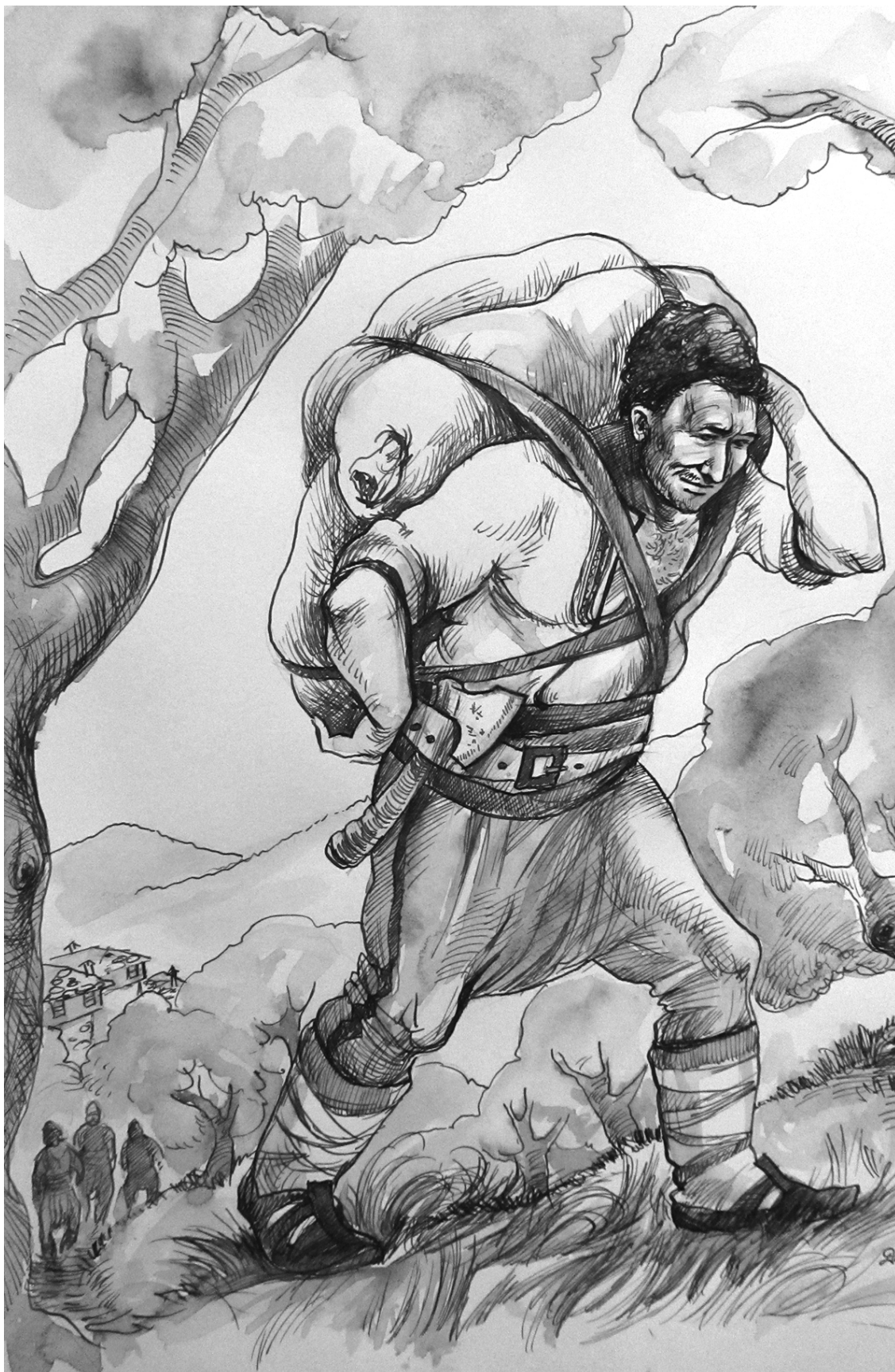
Скочиха двама, сложиха на гърба му брашното, добавиха солта отгоре, овързаха ги хубаво да не мърдат и тръгна цялата кръчма с Алексата право нагоре.

Отпървом равна пътеката беше, но подир се заизкачва, заизвърща, тук скала, там дънер голям да премине. Вървеше Камбера с едри крачки напреде, вървяха след него сеирджиите от кръчмата, а най-подир Алексата пухтеше.

Слънцето обходи облака, пък засвети ярко, сякаш селям^[18] на гората и хората в нея да прати.

Три сахата^[19] време вече вървяха, а Камбер сякаш тъкмо сега беше тръгнал. Отмерва крачка след крачка и със стъпало сякаш земята опипва, а после стъпва отново и пак, и пак...

Отпърво групата вървеше с разговори и закачки, сторваха облози зад коя бърчинка силата му чудна ще се скине^[20]. После се изопнаха лицата, опънаха се скулите, станаха сериозни. Все по-рядко някой дума изричаше напразно. Вървеше той нагоре, по дирите му зяпачите от кръчмата, а най-отзад Алексата потен, морен, без капка сила останал.

На младини кръчмарят много беше ходил по гората. До на Аин-Кая хана, от там през Беланташ и после до Караджов, а и чак до Равния Камък. Знаеше гората, махалите, преките пътеки, но дори когато напълно си в силата беше, не помнеше да е вървял така — без дъх да си вземе.

Слънцето, сякаш разбрало, че измъчва ги като напича, пак се потули зад облак. И сянка легна над гората. Ветрец повя, раздвижи въздуха и като мехлем разнесе мириса на листа и влажна горска пръст. Групата вървеше, а на Алексата сякаш душата — аха да излети нагоре. Спря се, събра сили — дъх му не беше останал — пък викна:

— Камберееее, спри се бре, чоджум^[21], няма да ти го броиме — спри, душата ми излезе.

Смълча се групата, погледнаха с надежда всички към водача си отпреде, надяха се белким спре, на всеки идваше, макар и празен, бая нагорно по тоя диг без почивка да вървят.

Спря Камбер, поизвърна се назад, премести сламката в устата, която отдолу бе задъвкал, пък с равен глас кротко им рече:

— Половин сахат е още — ей го де е — стигнахме го камъка, току над нас е.

Обърна се и пак с равна крачка продължи нагоре.

Постоя за миг Алексата с другите в покой, пък тръгна по баира пак с наведена глава. Разбрал бе, колко я обърка, но длъжен беше облога да завърши и обещанието си да изпълни.

И толкова наистина с това вървене беше. След половин сахат ни живи, ни умрели стигнаха до камъка, Камбер подпрян на него тъкмо сваляше товара.

Погледна го Алексата, зер къв' беше тоз чияк, дет със седемдесет и две оки натоварен, на всички душата бе изкарал.

— Халал да са ти — рече — и солта, и брашното. Носи ги дома, жена си и дечинята да радваш. Ама първом поседни, поеми си дъх, че доста път ти остава.

Поусмихна се Камбер, здраво стисна на Алексата ръката, поизви снага и докато всички приседнали бършеха потни чела, погледна го в очите, пък му рече:

— И аз за теб, Алекса, имам нещо.

Отвори уста и сякаш току-що станал от трапеза, захвана силно „Снисни са Рожен бърчино...“

Песента, сякаш подета на шега, отпървом неуверено и бавно тръгна над камъка, гората, а после, когато събрали сили и другите отвориха уста — запяха, ясно се разнесе над бърчините и върховете.

Слънцето тихо отново се показва, грейна в мокрите листа отсреща, а ветрецът скришом отнесе песента им далеч, далеч към равнината.

[1] Уврат — Широко разпространена мярка за площ в миналото. Равнява се на 2 декара. В определени части на България се е използвала често и мярката — стряма. ↑

[2] Дабан — Носеща греда в постройка. ↑

[3] Меджия — Безвъзмездна помощ между съселяни при градеж на къща или друг вид работа. ↑

[4] Фукарлив — От фукара — беден човек. ↑

[5] Тахталъ — Името до 1934 г. на днешното село Тополово (до Асеновград) ↑

[6] Скрин — Дървен сандък за съхранение на брашно с вместимост около 250 кг. ↑

[7] Броени дни — През годината от древни времена хората наблюдават времето в определени дни. Те показват какво ще е времето в съотнесените към тях месеци. За различните региони на България тези дни са различни. ↑

[8] Диг — Баир, нанагорнище. ↑

[9] Чеиз — Думата обикновено се използва в смисъл като „зестра“ Тук се думата се използва, като награда. ↑

[10] Забиване на нож в кръга образуван за борбата — обичай, с който се показва, че забилият го иска да се бори. ↑

[11] Пехливанин — Борец ↑

[12] Зекет — Отдаване на дължимо към бедните или към общата цел — начинание. ↑

[13] Хаирсъз — Непрокопсаник, безделник, негодник. Разбойник. ↑

[14] Китенлък — От 1934 г. името на селото е Леново. ↑

[15] Дертлив — Загрижен или болен. В случая се употребява като „болнав“ ↑

[16] Половяк — 20 оки — Една ока е равна на 1280 гр. ↑

[17] Юзче — Малко шишенце с определен грамаж за пиене на алк. напитки ↑

[18] Селям — Поздрав ↑

[19] Сахат — Единица за време равна на час. ↑

[20] Скине — Скъса, прекъса. ↑

[21] Чоджум — Обръщение към по-млад човек, букв. момчето ми. ↑

ДЕЛИ САИД

Топъл се случи денят. Слънцето отрано хубаво напече, та прогони влагата и мириса на загниващи дървета, дето се излягаше в долчинката. Келява пролет се случи и много дъжд се изсипа. Едра беше станала реката и дебела в чешмите вървеше водата. Но му идеше краят.

Поизлегнат на чардака, Дели Саид гледаше бърчината нагоре, където по горска работа отрано бяха тръгнали двамата му големи сина. Щеше с тях да ходи, но оназ болка в кръста пак го споходи. Двамата с нея си бяха отдавна в живота и хванал й бе табиета^[1]. Ще постои, селям^[2] ще й стори, пък до три дни, тя ще си иде. Мажеха го женурята с билки, отвари, но туй вятър си беше и до три деня пак си лежеше. Ама какво да им спори с жените, драги много му бяха и кат' мехлем за очите. То и зарад' пустите жени де, на тоя хал се докара в живота.

Поизвъртя се леко да й уйдиса на болката в кръста, пък се замисли през какви патила животът му до тука премина.

Правила да му тургат — от малък не щеше. Запролети ли се, най-драго му беше да се дигне на къшлата горе с овцете, и хич не му виждаше никой очите. Такъв си отрасна — волен и силен. И в работата, и по панаирите в борбите все беше замесен. На две думата му нивга, никой не стори, че лют беше за трима. А щом се реши, и най-личната мома му пристана.

В голяма любов с Мелек заживяха, ала минаха година, две..., десет, дечиня не им се родиха — в къщи глъч да настане. Тежка сянка тогаз на Саид му легна в очите. Пак си уж същият в табии, в живота..., ала по-рядко му идваше да се засмее като преди — с пълно гърло, на воля. Празна му беше къщата, а чардаклия на два ката беше я сторил и отдалеч най-лична стоеше.

Сякаш и сега чуваше как баща му хортува, когато една зима, за дърва да секат в курията бяха отишли:

— Слушай ме, сине — таз работа тъй да я караш не бива. Челяд трябва да сториш, сам да старееш не може.

— Не съм сам, бобайко — отвърна Саид. Имам Мелек и братята, и тебе и мама...

— Ти дечиня щом нямаш, хич недей ми хортува. Празен ще ти бъде животът напреде. Мелек ти е харна, но деца от нея не мож' ти дочака. Друга булка ще трябва да търсиш. Деца да си имаш, да си напълниш живота.

— Мелек не оставям, бобайко. Не мога. А друга булка да взема, в къща с жена, няма да иска да влезе.

— Да не сме агаряни^[3] — рече баща му. — Докат'ъ с Мелек си в къщи, друга булка не може да зимаш!

Усмихна се Саид, като се присети, как тогаз с един удар доотсече дървото.

Заклини брадвата в пъна отсреща и рече:

— Моят живот е, аз ще му търся колая. Ти да се месиш не искам. Три дни немой да ме тръсиш, а после с мен ще застанеш.

Знаеше, че щом помощ не иска, баща му няма да му я турга отпреде. Такъв отрасна и с него никой на глава не беше излизал. А и такъв го отгледа баща му — мъж да е с дума, а не кат някоя вейка, да го прекършват при сгода.

— Прави туй, що ти каже сърцето — рече баща му — но дните си сам не прекарвай.

Отдавна в главата Саид си беше мисъл загнездил. Но не знаеше как ще го срещне туй нещо жена му.

И реши се.

Разделена беше още тогаз планината. От двайсет години, отвъд пътя пак в османско го взеха и чуждо им стана^[4]. Кат' дете цялата планина беше проходил и махалите оттатък, ама хич непознати за него не бяха. А оназ Амбие от малка я знайше. И бая я заглеждаше — нищо, че беше от агаряни родена.

Мътни бяха онези години и много народ се изгуби. Разбойници всякакви в планината дойдоха^[5]. Буниха тези — онези, смразиха се родове, къщи. Дорде осъмнаха един ден разделени и туриха граница, там дето нивга преди не е била. И часовои имаше и наши, и османски отсреща. Стояха настръхнали, гледаха лошо.

Алекса, търговецът, по работа ходи и от там кат' се върна от него научи тогава, че от Юч тепе^[6], Амбие, която от детството помни, сама заживяла вдовица. В гората загинал мъжът ѝ. За дърва тръгнал бил и там се погубил. Паднал му ствол връз главата. В мъки три деня изкарал, пък си отишъл, но поне деца не оставил сиротни да раснат. И седем години Амбие вече живяла сама — саменичка, нямала никой за кой да се грижи.

Заседна му тогаз, кат кост таз мисъл — да я открадне някоя нощ, пък да си я доведе в махалата. Криво му беше и се измъчваше, че с Мелек ще е трудно, но със сърцето си знайше, че ще я придума — обича го много.

А през войниците как ще минава, в селото как ще се влиза, как ще я от къщи извлечи, а после обратно през дерета, бърчини — до дома да си стигне — хич му ясно не беше.

Сладко се сепна — деца викаха долу. Мелек сгълча ги набързо, а той в спомени пак се отнесе.

Рано сабхлян стана тогава, запаса пищова, взема си камата и тихо излезе. Мелек го изпрати току до вратата, до Тахталъ^[7] ѝ беше казал, че тръгва. Спокойно и бавно отиде до на Аин Кая хана, потегли сякаш надолу, пък свърна обратно в гората.

Проклетата граница, дето раздели планината, по стария път вървеше. Тоз' път по билото от как светът е засветил се помни и тъй е направен, че в ниското нигде' не слиза^[8].

А той през дерето си беше наумил да минава. То и само от там, макар и много опасно, но все пак възможно за минаване беше. Пътя от двете страни го пазеха зорко. От Кара тепе нашите бдяха, а османлиите от Моминия камък насреща. Турската куля му излезна име тогава.

От тепето се разкриваше гледка голяма, че голо с хвойни и папрат само обрасло седеше.

Мина по светло, току под войника. Видя зор, дор пълзя през тревите, докат не скри го дерето. А долу хич не бе по-малко опасно, че стреляха и едните и другите без да му мислят. Промъкна се тихо, скри се в дъбака и зачака нощта да настъпи. Тук беше в ничия зона.

Отвсякъде чакаше куршумът да свирне, но тръгнал бе вече, а и твърдо наумил да успее.

Щом се спусна нощта, тихо заизкачва баира. Вече почти горе чу на османците часовите как си хортуват докато минава, говореха сякаш са в кръчма, толкоз високо. Постоя да подминат и се шумугна напред към селото.

Знаеше — голямо вървене ще има, не по пътя, в ниското, долу, там бе решил да минава.

А пътят, под който вървеше, не беше широк кат' граничния горе, но и той по билата напред се проточва^[9].

Долу в гората е трудно, сред клони и храсти мъчно върви се и напредва се бавно, но време без друго имаше много.

Мина издалече край Гуня^[10], после нацапа в реката и право нагоре към трите тепета закрачи. Кат' диво животно само на усет разчиташе в мрака.

„Пак в нейната къща живее — тъй беше рекъл Алекса.“

В дома на мъжа си, без деца и без коте, кат' гостенка била. Като загинал мъжът ѝ, у дома се прибрала и с двамата братя, с жените и с нейната майка, общо — така си живели.

И Саид къщата знайше, от дете я беше запомнил. В края, под курията беше.

Щом се чула петлите, вече беше на сгода. Бе се скрил сред дървета и храсти в гората. Решил бе да чака така на пусия, дорде чалъм да я хване излезе. Наумил бе в деня да я сграбчи. Да ѝ говори, да я придума с добро да пристане. Ще я затърсят, щом падне нощта, а те до тогаз ще избягат. Опасна задача си беше поставил. Знаеше — ако сега го открият, за крадец ще го вземат. Иначе защо се скришом примъква? Може и само с лобута^[11] да мине. Но ако с нея го хванат — отърване няма.

А и дали ще тръгне с него, кой да ти каже... Но решил бе. Ще си пробва късмета. И насила, кат' агне би я замъкнал в гората. Но ще трябва да бяга, през османските^[12], а и нашите часови пак ще трябва да мине...

Мъчна работа щеше да бъде, ако не тръгне с добро.

Денят си отпочна спокойно. Защураха се напреде-назаде селските хора. Той не помръдна, стоеше на сгода в гората и само Амбие търсеше с поглед да хване.

С добро да я иска от братята — знаеше, няма да стане. Не и с тази граница дето разтури планината, хора, имоти. То и в къщи каква ли гюрултия щеше да има...

Но решил бе и толкоз.

Къщата тъй, под пътеката беше, че скок да направи и в нея ще влезе. Но не да рипа, да чака — беше планът му. Дълго я чака — Амбие да излезе и ето я — дръпна гредите^[13]. Облечена, сякаш по двора само ще ходи, праметната с кърпа, покрила косата, със сукманче и цървулки от кожа. И от тук си личеше каква хубавица е — тъй както я помнеше. Такава си беше.

Сърцето му лудо подскочи, сякаш в гърлото влезе. Дълго бе лежал в гъстака и си сети снагата само до кръста. Ала сега бе на сгода и изтърве ли я тука, кой знай дал' друг случай ще има. Искаше като вълк да подскочи и да я грабне в гората. Но не бива — си каза. „Стой дорде те подмине и тогава изскачай.“

Късметът май днес другаруваше с него. Щот' ни човек, ни куче, ни пилешка вяра — не виждаше нийде и нищо в момента.

Изчака я той да дръпне обратно гредите и сякаш нарочно, точно нагоре по пътеката хвана.

Изправи се бавно, усети краката си тежки като налети с олово, тежат и не слушат. Размърда си силно пръстите долу, дъх си взема, изпусна го бавно и скочи след нея. Дор' се усети и беше я хванал. Дори не изписка. Хвана устата ѝ здраво и я примъкна в гъстака.

Уплашена беше, сложи я възник, а тя го погледна и той видя ужас изписан в очите. Отпусна ръката си бавно — полека, и направи ѝ знак, с пръст на устата.

„Сега, ако викне“ — през ума му премина — „няма спасение даже в гората.“

От страх ли ил' друго, но тя не извика. Но окопитена беше. Мълчеше и го гледаше право в очите.

— Аз съм — ѝ каза и млъкна да гледа как дишаше тежко, не клепваше даже.

— Какво ще ме правиш сега кат' си тука — рече му тя и сухо преглътна.

— С мен ще те водя — оттатък гората.

Дорде го изрече и тя рипна, като дива сърна скочи, но докато се изправи той пак я захлупи отгоре. Усети сърцето си как бясно рипа и

сякаш ей тук ще излезе. Понечи с ръка да затисне отново устата, но спря се — чу я, тя проговори.

— Що съм ти? Жени ли по вази си нямате вече?

— Тук дойдох тебе да взема. От малка те знаех и с теб ще живея.

— Беля ще си вземеш с мене, Саиде — изсмя се тя тихо тогава.

Стълбите издайнически заскърцаха. Някой се качваше горе. Мелек син чай^[14] да пие му носеше в чаша. Рахат му държаха жените край него и той си ги радваше с обич голяма. Чу я да кашля. Тихо, за да чуе, защото бавно вървеше, да не би да го сепне. Такива си бяха. Внимателни, грижни.

— Катма ще ядеш ли — чу я да казва.

А той усмихнат с чая шепата стопли. Благодарил и отпрати я долу. Отпи и пак се замисли за оня луд ден тогава.

— Ако сега се извикам, ще дойдат ми братята и други мъже от селото.

— Няма да викаш, а с мене ще тръгнеш — рече ѝ той, като здраво я улови за ръката.

— Що ще ме правиш в твоето село, Саиде?

— За жена ще те взема. И дечиня от тебе ще искам!

— Вече булка съм била, на един преди тебе.

— Знам туй, но мъртъв е. Няма го с теб да живее.

Амбие го измери с поглед — а той недоспал сигур изглеждаше трескав, измъчен. Тръсна главата и сякаш реши се.

— Води ме, щом ти излязъл умът от главата. Ама харно да знаеш, ако тука ни хванат свършваме двама.

— За туй ще те привържа — ѝ рече. Хлабаво, колкото ако ни хванат, теб да те пуснат.

— Аз сама съм избрала с тебе да тръгна. И няма да ми вързваш ръцете. Ако ни хванат двамата с тебе — с тебе ще свършим, тъй съм избрала!

Вече решила, Амбие го улови за ръката и като сенки се скриха в гората.

Сега бе още по-трудно от снощи, че хора в гората когат' светло е — все ще се наидат. Вървяха бързо и тъкмо под Гуня да цопнат ногите в реката, отсреща видяха един агарянин на катър дърва да товари.

— Стой — рече Саид и я блъсна назад. — Ще ни издаде. Ей сега го свършвам този на място.

Ала докато камата извади, тя скочи — застана между тях по средата.

— Няма с кръв да те взема, Саиде!

Агарянинът, усетил вече белята, хвана брадвата — готов бе да му вземе живота.

Саид, хич не чака, изви се, блъсна встрани Амбие и му докопа краката. Паднаха възник и двамата долу, а агарянинът ловко посегна към него, беше изпуснал брадвата, но си извади камата. Докопа ръката Саид — задържа я, и го изрита. С все сила го ритна в чатала. С всичката сила, която му дойде.

Мъжът изви се от болка и сулукът^[15] му нейде отиде. А Саид се усмихна. Амбие вече въже му беше подала. Умно свалила го бе от

катъра. Овързаха хубаво клетника после. Закинаха с кърпа устата. Пък катъра натириха, белким го наидат по него.

Тогаз за пръв път усети, таз болка в кръста, която никога веч си не тръгна. Но нямаше време, влезнаха в реката и прекосиха я бързо, а напред диг ги чакаше, чак до стражите — все трудно щеше да бъде.

Трудно, но стигнаха граничния път, ала тук докат' мръкне знаеха, че ще трябва да чакат.

Стояха прикрити като вълк и вълчица часове в гъсталака. Гледаха се, но дума не издумаха в деня, че до заник. Мълчешком си стояха, тя тихо му стискаше само ръката.

Така тоз ден Саид го запомни до днеска и нямаше как да забрави. За тез часове в гъсталака. За сукманчето цяло съдрано и оназ топлина, която усети по цялото тяло, когато тя доверчиво в шепата му си сложи ръката.

Денят измина. Отиде си слънцето. Спря да я вижда, дъхът ѝ усещаше само.

Вече я търсят сигур в селото и онзи с дървата навярно прибрал се беше отдавна. Чакаха часовите пак да преминат и да притичат през пътя, напред — към живота.

Чуха агаряните. Пак си минаваха по пътя, дето сега граница беше, пак си хортуваха нещо, пак тъй високо, сякаш в мегдана. Изчакаха да подминат и затичаха бързо напред към хвойняка.

Таман да се скрият в тревите, някой извика:

— Стой — ще те стрелям!

Саид скочи веднага. Преди да заглъхне гласът на войника, той беше вече изправен. Не можеше да рискува стражът да стреля. Загледа напред, не се виждаше нищо. Скрит бе войникът нейде пред него.

Знаеше — държи го на мушка. Готов бе да му вземе живота.

— Не стреляй, оттук съм рече Саид.

Окашля се леко. Печелеше време.

— За дърва бях и мулето тръгна нанейде.

— Жена си как не загуби — усмихна се стражът.

Саид се обърна. Амбие беше станала. Стоеше плътно до него.

— Бавно напред, към мене елате — рече войникът и им посочи с пушката пътя.

Вървяха двамината ръка за ръка се вземали и ги гледа войникът зачуден какви са.

Разказа тогава Саид къде беше ходил и какво беше правил в чуждото село.

Чу го стражът спокойно. Запита Амбие право ли дума и дали не иска обратно да тръгва.

— Ако исках обратно да ида, цял ден имах пред себе си днеска. С него съм тръгнала. Тук да живея. Ако ни пуснеш, гост ще ни бъдеш.

Засмя се тогава войникът, па рече сурово:

— Сега ще отида малко нататък, щом обратно се върна — вас да ви няма.

И обърна се, тръгна напред, а те останаха двама.

Заведе я в къщи преди да се чуят петлите. Но там най-трудното беше. Хич не знаеше откъде да започне, а и въобще как ще я кара.

Сякаш крадец, толкова тихо влезе тогава в дома си, но Мелек се разбуди — тя така си спеше — кат' коте.

— Коя си? — попита тя тихо — веднага жена, че има беше видяла.

— Седнете тука и двете — рече Саид в полумрака.

Разпали жарта от огнището, дорде се разглеждат жените.

— Знам, че го няма такъв ред никъде тука, ала ви искам и двете и с вас ще живея.

— Що не ми каза, Саиде — тихо Мелек му прошепна. — Щях да се махна самичка — да не ти бъркам живота.

А Амбие стоеше попарена в мрака.

— Чуйте ме хубаво, двете — тримата тук ще стареем.

— Не може така, пред хората как ще излезна — тихо Мелек му промълви.

— За хората ний не живеем, ти харно гледай в къщи да бъде — отвърна Саид и реда начерта им. Всяка на нейния кат^[16] ще живее. Щом не искат в очи да се гледат.

И тъй заживяха. Първом оделно и трудно. Но мина се време. Изтече вода оттогава и годините бързо вървяха. Война мина, планината пак я събраха^[17].

И села се събраха и хората с къщи, имоти. Дар или чудо от Господ, но и двете жени му родиха синове здравеняци. И сякаш пръст от съдбата, но Мелек с три дни превари, та първата рожба все пак беше от нея.

Двете жени в мир заживяха, че даже в спорове влизаха често с него. И от тоз луд ден, освен синовете, в дар таз болка от боя с агарянина в гората остана, но малка беше цената за таква награда голяма.

Дели Саид се сепна.

Празната чаена чаша падна и звучно се счупи на пода. Той се присегна събра я и рече:

— Хаир да е само!

Отпусна се и пък си задряма.

[1] Табиет — Нрав, черта, особеност, своеобразност. ↑

[2] Селям — Поздрав в случая се използва като уважение. ↑

[3] Агаряни — Така българите наричат днешните турци. Наричат ги още измаилтяни. Това са имена, които нямат обидно значение. Презрителното название е било турчин и поганец. Названието турчин се официализира и престава да бъде обидно едва при Кемал Ататюрк. ↑

[4] След подписването на Берлинския договор от 13.07.1878 г. България е разделена на две части „Княжество България“ и „Източна Румелия.“ Стремелът на народа е да се обедини. И това се случва през 1885 г. Едно от условията Османска Турция да не навлезе с войски в новообразуваната, но все още зависима от Империята — България, е от територията на страната да се предадат на Османската Империя днешния Бургаски окръг, Днешният Кърджалийски окръг, както и седемнадесет села в западната част на Родопи. След дълги и сложни преговори, България отстъпва Кърджалийско, както и седемнайсетте села. ↑

[5] След Руско–Турската освободителна война се образуват организирани разбойнически чети, които са имали за цел дестабилизирането на крехката ни още държава ↑

[6] Юч Тепе — Днешното село Три Могилки над Асеновград. ↑

[7] Тахталъ — Името до 1934 г. на днешното село Тополово (до Асеновград) ↑

[8] Това е старият билен път на трак. племе беси, който е свързвал Августа Траяна (днешна Стара Загора) с Беломорието. Пътят е

разширен и особено активно използван от Римската Империя, когато тази част от Европейския югоизток е била в границите ↑

[9] Става въпрос за пътя, който и днес свързва с. Врата със село Три Могили. ↑

[10] Става въпрос за днешното село Гуня Маале. ↑

[11] Лобут — Бой, побой. ↑

[12] Има се предвид граничния пост на тогава все още Османската Империя. ↑

[13] Дворовете тогава, а и днес там имат в определени места греди вместо врати. За да влизат и излизат животни. Гредите се издърпват, когато излизаш. ↑

[14] Син чай — Така казват на ригана в Родопа ↑

[15] Сулук — Въздух, дъх. ↑

[16] Кат — Има се предвид етаж от къща. ↑

[17] След Балканската и последвалата я Междусъюзническа война, България, макар и не големи, но присъединява към себе си нови територии населени с българи. Почти целия Родопски масив, с част от Беломорието влиза в границите на страната ни. Беломорския излаз, както и част от Добруджа, губим след Първата световна война и последващия Ньойски мирен договор, който погребва надеждата за национално обединение. ↑

СЕНКО КРЪЧМАРЯ

Огънят от бая време гореше и жарта тъкмо беше излязла. Метко сложи пръта на чаталите, прилегна до въртока^[1], понамести си едрото тяло, рахатът^[2] дорде да му дойде, пък се провикна:

— Айде, хаирлия да е.

Жадно отпи от бъклицата вино. Остави я, че прибърса мустака и се обърна към другите, дето край огъня бяха все наредени.

— Щом зад Караджовия камък се слънцето скрие, кат' го тръсна в тавата, месото само ще си падне.

Голям майстор на чеверметата^[3] беше и го знаеха всички тъдьява. И макар през три села различен на печеното да беше адетът^[4], Мазния Метко, когат' на шиша го сложи — друго си беше. И не само на шиш, а и в пещ, и в земята — само агне или яре да има, той ще му наиде колая.

Повод си имаше Даньо и за туй на печено беше другари поканил.

Преди десет години от голяма беда бе се избавил. Рано напролет тръгнал тогава за диреци^[5] в гората. И горе под Караджовия камък, докат' край скалите минавал, що да види? Две мечета току пред него в скалата.

Зачудил се как да я струва тогава и докат' се усети — майка им ревнола, вдясно от него в гората. Заотстъпвал назад мълчешката. Отпървом тихо и бавно, но мечката стръвно го гледала, аха да му скочи. Че като отворил устата. Че кат' запял „Гльодай ма Гльодай“... Пял и вървял заднишката, бавно, бавно, бавно, че кат' търтил да бяга... Спрял се чак долу в на Молла Сали махалата.

И тогаз се зарече! Всяка година щом дойде числото — курбан^[6] да си сторва. Тоз обет един вид на Бог бе даден и силен му стана адетът. Дойде му редът и тази година, че всички с Метко начело беше извикал хаира^[7] пак да направи.

Пиха, че пяха, докат' месото да стане, ама виното, що беше Даньо, приготвил взе да намаля, а печеното тъкмо излизаше вече.

Курбана го сторваха на бунара^[8] край селото, дето Даньо преди години бе зидал и бая път до Каба — махалата, щеше домакинът да тропа. Ала без вино агнето зян ще направят. Надигна се, па се пригответи да ходи вино от къщи да носи.

— Стой бе — му рече Метко тогава.

— Ей го моя средния син с овцете тъдява. За колко с магарето до хана на Сенко ще иде.

— То туй вино там... по-добре водица да пием — рече му Даньо и всички с него бяха съгласни. Всеки го знаеше Сенко кръчмаря, че кръщава с водица виното дет' беше за продан.

Не му беше голям ханът, ама на хубаво място. От години въртеше го Сенко и бая вино там се източи. Вечер в него се сбираха чияците тука, че друго място нямаше нийде тъдява. Кусур му на Сенко намираха всички, зарад виното, ала кой да му каже, като всеки му беше в тефтера. Кога причина си найдат, а най — често без нея, сберат ли се двама, там все отиват. Хортуват си, пият, света все оправят, а Сенко важен стои зад тезгяха.

Пък и да няма пари на момента, ще платят, кога има — Сенко в тефтера ще пише.

Тъй си я караха в Мостово всички и с него никой не развали си достлука^[9].

Само Метко се палеше често, ала и той бе в тефтера и чалъм все не наидваше сгоден.

Но днес беше друго. Присетил беше се нещо и му личеше в очите.

— Кънчо! — провикна се Метко. — Ела бре, хаирсъзино^[10] неден.

Кънчо чу го, ала направи се, че другаде гледа. За по-достоверно даже скочи един овен с гегата към стадото уж да завръща. Малък бе още, ала на баща си се бе метнал дословно. Напразно хич да се блъска не щеше. А инак на всеки селяма ще стори, ще го изслуша, един вид внимателен беше. Ала работа хич недей му възлага, тъй ще ти каже и инак, от девет бунара вода ще докара, накрая пак ти ще я свършиш, че даже и драго за отказа, един вид ще ти стане.

Но на баща си тез чалъми знаеше, че трудно продава. За туй се направи, че хич го не чува.

— Кънчооооооо! — Мазен Метю взе октава нагоре. И не само високо, други нотки Кънчо усети в гласа му и като опарен подскочи. Каквато и задача да беше, разбрал бе — той ще я върши.

Замахна все пак към овена за по — достоверно и хукна към групата да чуе каква заръка баща му ще има.

— На баща си друг път тез номера недей да продаваш, че ще запалят врата ти!

— Разбра ли?!

Кънчо си знаеше: щом нещо не мине, по-добре недей да го спориш.

Разбира се, нищо не пречи утре пак да опиташ.

Усмихна се. Целият чакаше каква заръка баща му ще има.

Дръпна го Метко встрани, зашепна му нещо, връчи му две дамаджани, пусна в ръката му петте лева от Даньо и го прати към Сенко с магарето вино да носи.

— Защо му две дамаджани изпрати бе, джанъм? — още щом до въртока застана, го Даньо попита. — За една само ти съм парите приготвил.

— Ти недей му на Метко гайлето събира — сина си кат' пращам, колая аз ще му найда.

През туй време Кънчо смушка магарето Зарко, а то хич просто магаре не беше. Безброй пъти до кръчмата стояло бе денем и нощем и някак изотвътре разбираше кога натам го подкарват.

Бързо пристигнаха и Кънчо важно слезна от самара. Заметна гема^[11], магарето знаеше: тук ще стои и ще чака.

Пооправи калпака и бавно, тържествено на Сенко в кръчмата влезе. А там вече народът беше събрал се. Пак политиката бистреха — този такъв е, а другите инак.

Но пусто, че село какъвто и спор да се води, влезе ли някой мигом се спира, да се чуе за какво кой дошъл е. Един вид любознателни селяни бяха.

Кънчо премина напето, сякаш на сцена. Спря до тезгяха. Тропна двете дамаджани, извади парата и загледа Сенко в очите.

Кръчмата още притихна. Всеки зачуден бе за къде и за кой са тез дамаджани.

Някои знаеха, че на Метко синът е туй среден, ала той фукарлив^[12] бе и нямаше как за две дамаждани да е момчето в кръчмата пратил. Една да е, айде, но две — две им идваха много. Усещаха — има нещо, дет' е специално в таз работа значи.

Сенко и той на „Ф“ бе застанал. С ръцете на хълбоците, стои достолепен. Един вид стопанин. Отговорно таз тежест кръчмарска се носи.

Кънчо беше вдигнал вече нагоре главата, че ниско пред Сенко се губеше някак, с изпъната шия изду бузите и силно изрече:

— Бобайко^[13] ма прати при тебе вино да взема.

Гласът му високо отекна до ъглите даже. Разбрал, че всички го слушат се сети как баща му заръча да каже.

— Една дамаджана ми поръча бобайко догоре с вино да пълниш. И пари праща за нея, ето ги тука.

Кънчо побутна напреде парите от Даньо.

— То хубуу хортува баща ти — рече му Сенко — ала ти защо две дамаджани ми си тука донесъл?!

Сенко все още с ръцете на хълбоците, тъй си стоеше.

— Бобайко ми каза — още по-високо Кънчо допълни — както баща му беше заръчал.

— Каза ми в едната вино догоре да сложиш. А в другата да пълниш водата. Той сам после, после сам щял да ги смесва.

Гласът му звънък, момчешки бързо през цялата кръчма премина, зави се край паяжината в левия ъгъл, ала и там не запря се. Докат' не мина тезгяха, вратата отзаде и не блъсна се в бъчвите, дето Сенко наведен, засрамен, виното пълнеше вече.

Кръчмата цяла избухнала в смях бе, че всеки му беше на устата туй да го каже, ала кат' на Метко средния син никой досега не беше успявал.

[1] Върток — Металната или дървена дръжка на шиша за чевермето. ↑

[2] Рахат — Спокойствие, удобство ↑

[3] Чеверме — Печено агне или яре на шиш. ↑

[4] Адет — Обичай. ↑

[5] Дирек — Дървен стълб или дървена гредка. ↑

[6] Курбан — Обредна гощавка с на момента заклано животно. ↑

[7] Хаир — Добро, добрина, благочестие. ↑

[8] Бунар — Кладенец, изградено с камъни място от което се черпи изворна вода, излак. ↑

[9] Достлук — Приятелство ↑

[10] Хаирсъзин — Непрокопсаник, безделник, негодник. Разбойник. ↑

[11] Гем — Дълго въже, ремък на юзда. ↑

[12] Фукарлив — Бедяк, сиромаш. ↑

[13] Бобайко — Баща ↑

МАЗЕН МЕТЮ

Ветрецът ленив и сякаш сънен, едва-едва се промуши през клоните на големия орех. Изглежда дори му хареса, защото полегна в листата и се стаи.

Слънцето опита да види какво става там под ореха долу, но той разперен и строг, усърдно го пазеше в тайна.

Мазен Метю отрано беше застанал под него. Хванал усърдно черпака, бъркаше здраво курбана. Силна подготовката беше и нямаше никакво право на грешка.

Такъв беше край Петровден адета^[1]. От всяка къща зекет^[2] се дава и един вид присъствие се иска. Съберат се махлите, хапнат, попеят, попият, че идва ред на борбите.

Таз година много се бяха хора събрали. Равно изпълваха добре окосените ливади. И много животни за курбан на стадата бяха дарили. Осем казана димяха. Над всеки имаше майстор с чалъм^[3], ала щом агне или яре има да се завърти или курбан някой да стори, знае се: Мазен Метю е тука човекът. А и той усърден беше и всякога се справяше добре. Нямаше равен на него тъдява.

Както винаги и днес отрано запретнал ръкави, стоеше и отмахваше с греблото, хубаво да го отпени. Но и внимателен беше, че парчетата месо цели да бъдат. И какъвто бе табиятлия^[4], сегиз-тогиз посягаше към Зарко да вземе от самара я солчица, я пиперче или павурчето с ракията, да пресипе в курбана, та бистър да стане.

Тъй беше свикнал Метко. Всичко под ръка да му бъде, напразно крачка встрани да не стори.

Никак не беше имотен, ала дори когато пикае, с магарето ходеше. Не се мореше напразно.

А сахатът^[5] вървеше и слънцето все по-любопитно избикаляше листата, току при него да дойде, да му види чалъма.

Метю прибърса потта, що по челото се бе стекла, и още по-усърдно се засуети над чорбата. Хората сякаш само този ден им беше в главата и на тумби заприиждаха още. От Чотровата, Молласалиевата, Курджиевата, от Врата и от Каба махалата. Имаше и други. От Еркюприя и от Чаушово^[6] чак дойдаха даже. Такива курбани отдавна не са били в махалата. И борбите големи щяха да бъдат. Отвсякъде се бяха пехливани явили. На всичките в коча им бяха очите. А той халал за най-силния пехливанин, за него беше приготвен.

Звукът на гайдите обикаляше котловината, обхождаше всяко и най-закътано местенце, ала взе да намаля. Глъчта на многото хора повече взе да се чува.

Дойде редът значи на всеки в паница курбан да се сложи, от питите на всякой къс да се отчупи, а в медните тави отделно големи парчета месо да има — гладен никой от тук не може да тръгне.

То на тия курбани никой сметка колко хора ще сберат сè не може да хване. Дали ще са триста или петстотин, всякой трябва да бъде нахранен. А пък ако някое животно остане, когато по-малко хора дошли са, на търг после пак от тях, от махалата се купува и парите държат се. За догодина адета, че не се знае Бог каква ще я прати.

Готов беше вече на Метю курбана. Бистър, ухае само да му седнеш с лъжица.

Не щеш ли, как се завъртя пустият му Зарко, уж вързан беше, ала... и се изтропа в курбана. Изтропа се пустото магаре и туй то. Добре се беше напасло с прясна люцерна и с мерак го направи. Един вид изотвътре, естествено дойде.

Мазен Метю сякаш някой го с лопата през главата халоса. „Бря, хайванин проклети, отиде курбанът.“

Но нямаше за маене време. Загреба чевръсто, докато пак се поизбистири, само тук-там люцерничка някоя плува.

Че като отвори една уста, кат' завика:

— Хайде, народе, на магданозлия курбана елате.

Осем казана димяха, ала на Метю всякой път курбанът първи ще свърши. Пусто майстор му беше. Тъй стана и днеска.

Наредиха се всички, а той гребе ли, гребе и пълни в паници. Че като затропаха лъжиците, като се разпяха жените. Писнаха пак силно гайдите. Голяма веселба настана.

Мазен Метю, пребърса потта от челото, смушка скришом Зарко и му прошепна:

— Хайванин проклети!

Чевръсто отчупи парче хлебец и сиренце, да сложи нещо в устата.

Курбан днес не му се ядеше.

[1] Адет — Обичай ↑

[2] Зекет — Отдаване на дължимо към бедните или към общата цел, начинание. ↑

[3] Чалъм — Начин, способ, умение ↑

[4] Табиет — Навик, привычка — таков си му е табият ↑

[5] Сахат — Единица за време равна на час. ↑

[6] Еркюприя, Чаушово — След 1934 г. и до днес тези села се казват Мостово и Добростан ↑

КЪШЛАТА

Клоните, натежали от снега, сякаш в някакъв техен си сговор взаимно си търсеха помощ. Всеки облегнат на друг и така — почти до земята. Бяла и смълчана беше гората. Слънцето, килнато, гледаше важно встрани, дали е всичко в порядък.

А снегът, макар и подранил, тъй се беше нашироко излегнал, че ама сякаш да си ходи не смяташе нивга.

Внуците на бай Ангел бавно вървяха нагоре. Трудно им беше, че краката до колената потъваха, но нямаше как. Храна и тютюн носеха към къшлата горе.

А тя на Каракулас^[1] пусто чак беше и там дядо им със стадото си прекарваше дните. Отдавна от овчарлъка се беше откъснал. Продаде ги, че остави си триста брави, кадар един овчар кат услови^[2], за него да има, а и те за вълна, масло за мляко, месо, пари да не дават странично.

Ала тъй се случи тази година, че овчар не можа да услови. Явиха се двама, до трима даже дойдоха, но първият без свои овце дошъл бе — овчерин да бъде. Вторият със сто и нагоре брави^[3], негови собствени, беше. А янлъш^[4] е тая работа. Цялата му плата за неговите сто брави само щеше да ходи. Ни бай Ангел, ни овчарят сметка от туй щяха да видят^[5]. Че даже няма да стигнат.

Трети, дойде с двадесет брави овце негови собствени беше, но пусто разсурнат^[6], не му хвана окото.

„Истинският овчар трябва да е кабадаи^[7]“ — тъй думаше бай Ангел. „Да е облечен като кехая и да е с пушка и пищоли кат’ панта. Не е ли сербез^[8] — ’къв овчарин ще бъде.“

А бай Ангел от карачерче овчарлъка беше започнал, че после малешина^[9]... пет години минаха докат’ овчарин да стане. С две шилета, дето първата му плата бяха, стадото започна, та до хиляда брави ги докара. Ала човек не може цял живот овчерин все да бъде.

Още докат' с овцете беше глави се, че се ожени кат' слезе долу в селото.

И тъй завървяха годините. Челяд навъди и внуци, а ето сега пак при овцете зима дошъл бе да кара.

Тоя сняг така без време се струпа и голяма беда стори, та три недели прескочиха, и дядо им сигур гладуваше вече. А и пустия тютюн, дето тъй все не може без него...

И други години храна все те носеха към къшлата горе, ала кат' са условени овчари, не им придирияха много. Щот' плаща дядо им хака^[10] и храна няква кат' праща не им найдваха много кусура.

Но сега той кат' горе качи се, когато и да ги видеше да се задават, отдалеч още през дола ще викне:

„Тютюна, тютюна носите ли, хаирсъзи^[11] такива?“

Веднъж го бяха пропуснали в торбата да сложат, голяма кавга тогава настана.

„Абе, хаирсъзи проклети, колко пъти да ви казвам. Аз без хляб мога и месец да карам, тютюнът за мене е важен!“

Знаеха вече урока. Друго сложат не сложат, тютюнът е важен. Той винаги трябва в торбата да бъде.

Слънцето както килнато на една страна беше, избиколи и — аха — пред тях току се изправи, когато наближиха бърчината. А тя направо закри го.

Толку високо въздигната беше.

Бай Ангел, застанал отгоре, още щом ги съзря отдалеч се провикна:

— Айде бре, хаирсъзи. Хляб носите ли, гладен умрях да ви чакам.

— Тютюн ли? Носим, носим. Тук е в торбата.

Сенко добре беше чул, че за хляба питаше дядо му, но смигна на Митко да не разваля майтапа.

— Не тютюн, бре, харсъзи, за хляба питам, хляба дали сте вземали.

— Взехме бе, дядооо — извика пак Сенко. — Една кесия ти носим, с тютюн до горе е пълна.

— Абе, серсеми със серсеми, хляб, бе, хляб носите ли? Гладен умрях да ви чакам.

— Хляяябааа, носите ли, хлябаааа...

Гласът му, усилен от глада, се понесе, мина над върховете на елите, блъсна се в ската отсреща и полетя далеч, далеч из гората.

[1] Каракулас — Това е планински рид в Източна Родопа. Между река Арда и притоците — Давидковска и река Боровица. ↑

[2] Услови — Наеме ↑

[3] Брави — Броя ↑

[4] Янлъш — Погрешено, сбъркано, лъжливо ↑

[5] Истинският овчар трябва да има поне 20–40 свои овце и поне едно куче. Когато има свои овце, овчаря ще се погрижи по-добре за цялото стадо. А и няма как да не се е сдобил с тях защото докато стане овчар от карачерче и малешина, част от платата му е в овце. Рядко овчар може да бъде без свои „овчарски овце“ Ако обаче овчарят има

повече от 60–100 овце, трудно може да бъде нает, защото в договорката влиза и отпасване на овцете. Т.е. всички харчове през зимата по овцете тяхната храна, храната на овчаря и гостите му се поемат от наелия го стопанин. Полагат му се чифт цървули, както и храна за кучетата му. Без данъка на овчарските животни обаче. Обикновено отпасването на 60 „овчарски“ животни от Димитровден до Гергьовден се покрива с платата на един овчар. За година обаче сметките се уравняват. Лятната плата е по едно шиле на всеки 20 овце на стопанина. Приспадат се разходите по отпасването собствените на овчаря животни. ↑

[6] Разсурнат — Разпасан, раздърпан. ↑

[7] Кабадаия — Пищно изглеждащ, конте. ↑

[8] Сербез — Дързък, смел, решителен, добре изглеждащ. ↑

[9] Карачерче, малешина — Длъжности преди да бъде дадено звание овчар. ↑

[10] Хак — Плата, Заплата. ↑

[11] Хаирсъзин — Непрокопсаник, безделник, негодник. Разбойник. ↑

КОЧ

Бай Йордан, загледан нейде напреде, хич не разбра как до мандрата стигна. Сякаш вчера беше, когато като карачерче^[1] го главиха. Ей тук, от дрена си отсече първата прочка; и малък дрен беше тогава, а сега високо над него клони бе вдигнал.

Рано на пролет при овчерите го доведе баща му. И дренът, отрупан с цвят, му остана в очите. Доведе го с чистите дрешки, с едни нови цървулки и на чобанлък сайбията^[2], в тоз каяфет^[3] го остави.

Веднага спусна се с кучетата да го не лаят и така като карачерче му почна тука животът. Дни се занизаха трудни, работни. Отрано щом стане, ще плисне два шепшека вода на лицето, ще премете мандрата, че ще излезе с укуцналите, болнави овце, с тях овчарлъкът видя как се почва.

Шест оки^[4] сирене и две оки масло, докат' разлочат^[5] мандрата — туй му беше първата плата.

Че дигна се с овцете тогава и нагоре с овчерите тръгна.

Вече не с мандраджии, а с овчарите му минаваха дните.

И не беше лесна работа тая, защото не на ятака^[6] стоеше, а със стадата по пасища — отговорност имаше лична.

И така покрай овцете му вървеше живота. Завъди си стадо. Отпървом овчерин, на кехая^[7] се после обърна. Услови си къшла^[8] в Енидженското поле^[9] долу. По три хиляди брави^[10] овце прибираше в нея. Ен-кехая^[11], шестима овчари, до три малешини и по двама одаджии^[12] да се грижат за агъла условияше в добрите години.

Спомни си и за Мехмед ага в Енидже, кат' син му беше и с драгост го чакаше да зимува с овцете всяка година.

Ала смръзна му ката зима да ходи-дофада с овците. Пари спастри доволно, на два ката къща си вдигна и челяд навъди. Продаде овците, но си триста брава остави, кат' дойде време, с друг да слизат долу в полето.

Тъй вървяха годините, но светът се обърна, война мина^[13], много препатиха хората и драго на всекиму стана, че наша държава имаме вече. Но предели се на две планината тогава и граница сложиха, дето нивга преди не е била^[14]. Мъчни години вървяха и още войни — една, че втора и друга^[15]. И хора, животни се много затриха, ала живот кат' се кара не мож' му намира кусура. Тъй ще направиш и инак — все ще му найдеш колая.

Взеха стадата зимата горе в Родопа да карат. А кат' са тука, дет са вика при нази, кой да ги сбира вече в голяма сюрня^[16]? Къшла на Каракулас^[17] вдигна, там му зимуваха вече овците. Кат' са случи добър овчер да услови, не ги мислеше много, ала друго — чановете все му бяха в акъла.

Още млад, трийсе брави не беше сбрал свои овчарски овце, първия чан кат' си купи.

Вървяха години, че цялата дюзия събра я. От джиро чена, до енджи девюто и най-гласовити тези негови чанове бяха^[18]. И не само от мед и калай ляти — сребро имаше в тях, та така гласовити да бъдат. Таз дюзия в агъла и мястото беше, а други много ченчета беше закичил по овни, по овце, че и на шилета слагаше даже.

За дрехи, кучета, овчарски такъми^[19], за чанове и тюмбелези^[20] пари не бе научен да жали. Разсурнат никой не беше го виждал да ходи, а щом се яви нейде, още кат му дрехите и такъмите видят, ил' пък чановете по овците му чуят, знаеха, че кехаята Йордан им иде насреща. И той така беше навикнал — овчарин разсурнат хич не щеше да види. И с животните тъй беше, гледаше кой коч ще е най-личен, на него най-гласовития тюмбелезин да сложи.

Години изминаха много, откак от кехая в чубанлък сайбия се само обърна, ала — мине не мине — меракът му беше на дюзията гласа да ѝ чуе. И не я сваляше в селото долу, щото за таз дюзия парата от овците беше дошла да я купи. И при тях беше редно да бъде. Сякаш долу в селото от тез чанове нямаше такъв силен глас да се чуе.

И ей на, пак нагоре към Каракулас бе тръгнал овците да види, с овчера условен кое как е да смени някоя дума и на дюзията гласа ѝ да чуе.

Пък и един коч черноглав имаше, дето от години му беше легнал в сърцето. Лазар го бе кръстил и от малък вироглав и личен растеше.

Ала щом му издумаше името, кат' куче след него вървеше.

Отзарана бе тръгнал и път го чакаше още, че мандрата на три часа беше от къшлата горе.

От малешина още и до днес с тютюна не се бе разделял. Ала вървенето все му спореше.

„Чиляк кат' не спира все ще стигне там, за дето е тръгнал.“ Тъй думаше той на млади и стари и сам беше за пример. Макар седемдесе години отдавна надхвърлил, с всякой овчерин наравно вървеше.

Кат' мина пладне захвана да чува звънците. Не бързаше твърде, тъй или инак, тук бе решил да ноцува.

Сахат откак ги бе чул не измина, и влезе в агъла. Тук Рамадан, овчера щеше да чака. Като сайбия за реда се огледа и доволен остана. Личеше, че с грижа в агъла всичко върти се.

Стъкна огън и вдигна ръка да раздруса дюзията. Гласът и да чуе.

Тъй както я беше оставил закачена, пак тъй си на гредата стоеше.

Запяха му чановете. Толкоз път бе вървял и драго му стана пак да ги слуша.

Върна се в спомени... с какъв мерак тез чанове беше купувал. И хич не усети кога се вратата отвори и Рамадан видя как влиза при него. Кога вдигна главата, той вече селям с ръка беше сторил. Доволен, че да го види дошъл е. Ала и угрижен му се видеше нещо.

— Кажи, бре, Рамадане, как с овците я карате тука? — рече Йордан и се широко усмихна.

— Харно я караме, ала ми е свито сърцето, зарад коча, дето Лазар му думаш. С него как ще я струваш — не зная.

— Защо, бре. Какво е на Лазар станало? — тревожно Йордан го погледна в очите.

— Харен е той, ала кабаетен^[21] е много, че откак с кочовете овците ги сбрахме, друг е, кат' преди не е същи.

— Що, бре. Не ги ли мърли^[22] овците? Ти нали силна храна даде им вече, да се замърлят добре като всяка година.

— Зоб дадох с люцерната и със сочните зелении много внимавам^[23]. Ала с Лазар ти ще решаваш как да я карам. Откак ги със сириците^[24] смесих до една овца си хареса, нея подбира, друга встрани не поглежда.

Йордан бързо изскочи навънка. Билюкът^[25] прибран в кошарата беше, овце и кочове напасани заедно се бяха събрали. А Лазар с една

овца, отделени стояха и сякаш говореха си, ала само с очите.

Преди години още голям тюмбелез беше му сложил, че кат стъпва напето, отдалеч да се чува. Загледа го тихо, след това лято сякаш още по-силен бе станал.

А той като в ритуал някъв мръдна главата, та на тюмбелеза гласа да се чуе. Но не за биллюка го стори, а за тази овца, избрана от него. Тя сякаш само да чуе. За нея си главата тресеше.

— Ей тъй цяла неделя откак са събрани — Рамадан тихо изрече. До Йордан беше отвънка излязъл.

— Лазаре — Йордан му извика и всички овци и овни се сякаш смълчаха.

А Лазар, чул гласа главата си вдигна, сякаш поздрав му стори, но от таз овца, дето до нея беше застанал, не мръдна.

Йордан се извърна, бързо в агъла влезе, пак така бързо се върна и при Лазар право отиде. Извика го тихо, а той с неохота, но тръгна.

Вироглав бе, ала нали Йордан го извика и никога досега не беше му чупил хатъра.

Вървеше Йордан сред овците напреде, а кочът стъпяше кат' куче след него. Преди да излезнат от кошарата вънка, извърна се Лазар, сякаш да види дали е овчичката там, дето я беше оставил.

Стояха пред агъла човекът и кочът сякаш да хортуват щяха за нещо.

Старият кехая усети как му се пълнят със сълзи очите. Но нямаше избор. Трябваше да го направи.

И за най-келявия, и за най-харния овен редът бе един. Редът. И адетът^[26].

Затвори очи и се сети как още като малък, като ги заводеше овните кочмарджията^[27] и запееха хлопките с големите тюмбелези, той сякаш само него чуваше. Най-личен звън.

Най до сърцето му беше.

Отвори пак очите да го види последно, преглътна буцата, застанала в гърлото, замахна с ножа... и тюмбелезът падна на земята.

Йордан кехая го взема, окачи го на стената, селям стори на Рамадан и бавно потъна в нощта.

Тръгна към къщи... Не можеше тук да нощува.

Овцете заблеяха силно, но докато се отдалечаваше в мрака, той дълго и ясно чуваше блеенето на само една.

[1] Карачерче — Малко момче около 10–12 г. помощник в мандра. ↑

[2] Чобанлък сайбия — Собственик на мандра и стадо овце. ↑

[3] Каяфет — Одежди, премяна ↑

[4] Ока — До 1920 г. (а и след нея) най-често използвана е турската мярка за тежест „ока“ — равна е на 1200–1280 гр. ↑

[5] Разлочване на мандра — След пролетния млеконадой мандрите се „разлочват“ „разтурват“ и стадата се вдигат да пасат по установените пасища. Използват се отново следващата пролет. ↑

[6] Ятак — Временна постройка овчарник. ↑

[7] Кехая — Предприемчив овчар, който наема от някой ага къшла ведно с пасища. В тази къшла и пасища, кехаята може да приеме за презимуване и овце на други овчари. Често се случва и агата да има собствени овце. Тогава те влизат в своеобразно съдружие, като делят печалбата от приплода. Думата се използва и за селски глашатай. Но тук не е в този смисъл. ↑

[8] Условяне — Наемане на човек, сгради, земи, овце... ↑

[9] Енидженско поле — Център на тези тучни беломорски пасища е село Йенидже, близо до днешния град Ксанти. ↑

[10] Брав, Брава — Брой, броя. ↑

[11] Ен(Ян) — Кехая — Помощник заместник на кехаята. ↑

[12] Одаджия — Своеобразен домакин в овчарника, грижи се за храната и реда в къшлата. ↑

[13] Става въпрос за Руско–Турската освободителна за нас война. ↑

[14] След подписването на Берлинския договор от 13.07.1878 г. България е разделена на две части „Княжество България“ и „Източна Румелия.“ Стремешът на народа е да се обедини. И това се случва през 1885 г. Едно от условията Османска Турция да не навлезе с войски в новообразуваната, но все още зависима от Империята — България, е от територията на страната да се предадат на Османската Империя днешния Бургаски окръг, Днешният Кърджалийски окръг, както и седемнадесет села в западната част на Родоп. След дълги и сложни преговори, България отстъпва Кърджалийско, както и седемнайсетте села. ↑

[15] Става въпрос за Балканската, Междусъюзническата и Първата световна война. ↑

[16] Сюрия — Голямо стадо ↑

[17] Каракулас — Това е планински рид в Източна Родоп. Между река Арда и притоците и Давидковска и река Боровица. ↑

[18] Една дюзия има 12 звънци — Единжи Девьо, Алтънджи Девьо, Бешинджи Девьо, Дьордюнжу Девьо, Ючюнджу Девьо, Икинжи Девьо, Биринжи или Индже Девьо, Каба чен, Индже чен, Стамбол, Кара Чен и Джиро Чен. Съответно отговарят на нотите До — Енджи Девьо (най-едрата), Ре, Ми, Фа, Сол, Ла, Си — Биринджи или Индже Девьо(най-малката), До — Каба Чен (Най-големият чен), а после пак: Ре — Индже Чен, Ми — Стамбол Чен, Фа — Кара Чен, и

Сол — Джиро Чен (Най-малкият) По този начин, хармонично наредени съставляват една и половина октави. Целия комплект се нарича дизия (дюзия) Една дизия (дюзия) може да струва 600 и повече гроша. ↑

[19] Овчарски такъми — Изключително важно е било овчарят да е добре облечен и с закупени всички принадлежности. Сред тях са пищоф (пищол), каракулак (ятаган), малък нож, тифък (пушка) и т.н. множество още желяза, ремъци, рогове, торбички и др. общата стойност на облеклото е възлизало на около 500–600 гроша. А общата стойност на такъмите около 500–550 гроша. Тежат от 15 до 20 оки. За сравнение едно шиле струва 30 гроша. А за построяване на средно голяма къща за живеене се харчат около 3–5 000 гроша. ↑

[20] Тюмбелези — Големи едри звънци, изковани от бакърени плочи. Закачат се на най — едрите и лични животни. Купуват се обикновено по три, като цената им е 350 — 450 гроша. ↑

[21] Кабаят — Вина. ↑

[22] Мърлене — Заплождане на овцете. ↑

[23] При заплождане на овцете се намаля храненето с люцерна, за да не станат ялови. ↑

[24] Сирици — Овце за заплождане. Кочовете се пасат отделно от овцете през годината. Събират се заедно в късната есен около Димитровден за да заплодят овцете. На един коч се падат за заплождане около 20–25 овце. ↑

[25] Билюк — Стадо от около 300–350 овце. Води се от един овчар. ↑

[26] Адет — Обичай. ↑

[27] Юли месец кочовете се отлъчват от стадото и се пасат от отделен овчар наречен кочмарджия. Отново се събират със стадото за оплождане на Свети Юстина (1 октомври) ↑

ЗАДНИЯТ АКЪЛ

Цяла неделя вече валеше. От оня ситен дъждец, дет' кат захване и краят му дълго не идва. Пожълтя, че потъмня планината, сви и смълча се, а небето захлупи я някак сърдито.

Захладня, студен вятър се разшета из нея.

Бай Ангел стоеше леко встрани и внимателно слушаше спора. До него, стъпил в локва, малкият Даню, като омаян също не изпускаше дума. Дълъг път в дъжда бяха вървели от Орешница^[1] до Каба махалата да стигнат и току до селото напред таз кавга налетяха.

— Казах ти, дръпни юздите!

Този от двамата по — високият беше. Страховит и ядосан, другия, по-нисък от него — кабаетен^[2] държеше.

— Ама късно го каза. Конят хукнал бе вече напреде.

Другарят му, явно коня бе водил и сега вина за туй, че каруцата тъй бе обърната, не щеше да взема.

— Хукнал! Ще хукне ами, като не знаеш да водиш.

— Не водя... казах ти да не я толкова тварим!

— Товара! Нали за него додохме! Таман^[3] си беше товарът.

А каруцата беше преобърната. Зле беше преобърната. Извита, та осукана, само едно колело на земята. Конят, извил глава, сякаш бе готов да говори. Но зло беше заклещен. От каруцата и товара затиснат. Изпъваше шия, божем тежеста да отгърси.

Дълго се бе мъчил и сега душа береше хайванът, с надежда гледаше застаналите току до него спорещи хора.

А те вече запенени бяха. Не, не се държаха още за гушите, но кавгата натам си вървеше.

Още щом доближиха, бай Ангел опита да ги вразуми, да помогне.

Викна им, спусна се каруцата да мести, ала те бяха толку в спора навлезли, че хич го даже не чуха.

Мъчи се, хвана за пармаците^[4] туй колело, що най-беше отгоре, но не бе за сам човек работа тая.

Маха с ръцете, кресна им. Не. Никой от тях не щя да го чуе.

Двамата спореха, като че сръдната им само в света значеше нещо.

— Казах ти! Оттук недей да минаваш!

— Таман си е пътят! Камък, камък що не каза, че има?!

— Нали туй ти говоря — оттука недей да минаваш!

— За камъка нищо не каза!

Високият взе си сулука и чак сега забеляза друг чияк, че до тях е застанал.

— Виж го бе — моя брат слабоумен. Виж го какви ги хортува, аз кабайт нося, че той таз каруца насред калта тука обърна.

Бай Ангел понечи за коня, че е затиснат да каже, но другият, ниският брат взе да говори.

— От сабахлян му думам. Толкоз картофи недей да товариш. Той не, защо сме били пътя до тука.

— Тъй, ами. От Китенлък^[5] защо сме дошли в тез чукари. С празна каруца ли назад да вървиме?

Бай Ангел пак отвори устата — да спрат спора и да си видят хайвана. Цялата каруца с товара връз него само тежеше.

И той, изгубил вече надежда, затворил беше очите, пръхтеше едва доловимо.

Хич пак Ангел не чуха. Един през друг му говореха нещо, дето и той не чуваше вече.

Отиде пак, задърпа дингила^[6], макар и сам да я малко отмести, че барем чувалите изпод нея да може да вади, белким на хайвана олекне.

— Бря, Перо отиде! — тъй рече високият и се спусна коня да вади изпод товара.

Дойде и по-ниският, срязаха ремъците, напрегнаха се, та обърнаха каруцата пак на колелата, чувалите разхвърляха наляво, надясно, ала бе късно.

Перо беше заминал. Мъчил се, пък чакал хайванът и отишъл, някъде... на по-хубаво място.

— Май трябваше първо — пак високият почна — трябваше първо Перо да извадим отдолу...

— Да, бе. Каруцата първом да махнем, после кабаята да търсим — по-ниският тъжно добави.

Бай Ангел перна леко малкия Даню отзад през главата, пък рече:

— Слушай, чоджум. Учи се! Цена няма.

Няма цена!

Задният акъл кат' ти дойде, тогава разбираш, че няма цена!

[1] Орешница — От 1934 г. името на селото е Орешец. ↑

[2] Кабайт — Вина, провинение. ↑

[3] Таман — Точно, тъкмо. ↑

[4] Пармак — Спица от колело на каруца. ↑

[5] Китенлък — От 1934 г. името на селото е Леново. ↑

[6] Дингил — Ос на каруца ↑

НА ПАЗАР

Топла есен се случи. Заредили се бяха едни усмихнати дни, да се ненарадваш.

Слънцето отрано озаряваше света, любопитно оглеждаше земята и хората зашурани по нея. После цял ден обхождаше небето и вторачено надолу до последно печеше.

Сякаш важно му беше да не пропусне нещо, дето да се види непременно трябва, там някъде долу.

Бай Шабан стана рано. Днес ама хич слънце да изгрее не чака. Вторите петли^[1] даже още не бяха пропели, когато курдиса на Април^[2] самара, добре овърза торбите, възкачи се отгоре и смушка мулето да бърза напреде.

Туй муле с голям мерак от Станимака^[3] тази пролет го купи и добро муле излезна, ала скъпо, не му беше твърде по джоба. Двеста лева сбрани имаше само, а на триста и двайсе спря пазарлъкът.

С Алексата от Тахталъ^[4] двамата бяха тогава. „Дръж пазарлъка“ му рече.

„Таман му са на туй муле парите. Тъй кат’ го гледам едни трийсе години откарва. Пари ще ти дам. Пък ти само кажи ми, кой ще ги връща?“

Че Георги няма да е, туй ми е ясно, Петър ли, ил’ Димитър ще бъде^[5]?“

Дертлив^[6], ала добър чияк беше Алекса. Пестелив, в живота цяла пара нивга не беше развалял.

В Тахталъ кръчма въртеше и макар вечно намръщен, към никой не поглеждаше лошо. Услуга не беше отказвал. Кога е на път някой замръкнал, ще го прибере. „Тя къщата за това е, хора да се прибират в нея.“

Тъй думаше той и от пътя чияк досега не бе върнал. А кога идеш при него заем да искаш, ще даде, лихва няма да вземе. Един път в годината да го нахраниш ще дойде у вази, това му платата беше.

А парите, що са взети назаем на тия три празника, всеки знае се връщат. Ил' ша е по Гергьовден, кат' агнета има за продан, или на курбаните по Петровден, кат' си вече ожънал, или на Димитровден, кога всичката работа свършиш.

Излезе лятото, есен дойде и Димитровден наближаваше скоро. Угрижи се Шабан, че на парите дойде редът да ги връща. Затова към Станимака се беше запътил.

Пазарът, той му беше в очите. И зимата идваше, и запаси му трябваха, газ, сол, брашънце... че скриновете не беше догоре напълнил^[7]. Макар и угрижен, че да се харчи ще трябва, човещинка... и чорбата му беше в акъла. Пусто, добре я правеха там на пазара.

Накладе^[8] в чантата няколко резена хляб, че в кръчмата по два картофа само с чорбата вървяха^[9]. И тръгна. Но не само да харчи днес бе решил. И да продава се беше запътил.

Рано бе тръгнал и рано пристигна. Денят още не беше захванал, когато, разтоварил торбите, вече стоеше, избрал бе хубаво място. И докат' купувачите дойдат любопитно загледа пазара.

Изобилие значи. Чесън, грозде, тикви, картофи, зеле, боб, кромид, магданозче по някоя връзка, круши, ябълки, дюли... всичко!

Но само той беше с мушмули тука. Друг с този плод нямаше никой. А досега не беше плодове на пазара продавал. Да са овце ил' кози, тертипът е лесен. Всеки го знае. Ала пустите мушмули, не им знайше чалъма. Пък рекли му бяха, че гражданята много ги вземат. Един вид на корема хаир^[10] да направят. И вярваше, че бързо ще му купят плодовете, а и те хубави бяха. Мъхести, леко загнили, идеални за сладко или да ги похапнеш веднага.

Направо безценни.

Тръгна денят и хора много дойдоха. Пазарът с глъч се изпълни.

Топъл ветрец разнасяше миризмата на дюли, чесън, на шумата опадала долу, слънцето кротко печеше, а хората като на празник спираха тук, там, глъчта се носеше в простора, времето неусетно вървеше.

Ала никой при него дори селям^[11] да даде не свъртя се. Замисли се той, сахатът^[12] минава.

И кат' се заслуша, всеки си хвалеше своята стока.

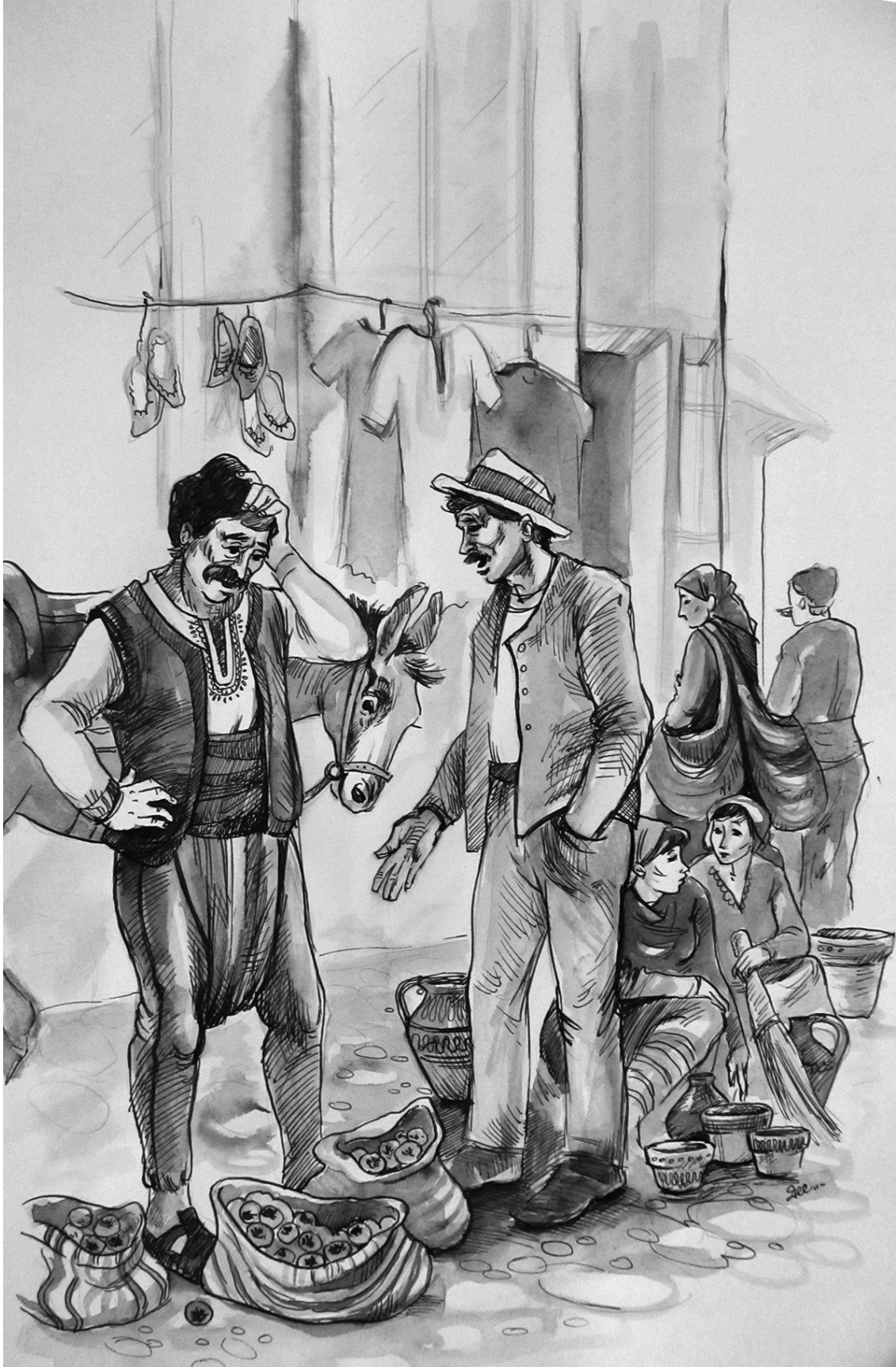
Един орехар, цял ден не млъкна.

„Орехааряя е тукааа“.

Друг подвикваше, че круши продава, трети на висок глас чесън предлагаше и сбираше всички.

„Тъй няма да стане“ — си каза.

Понапъчи се, поизправи снагата, вдигна главата и проточено викна:

— Проодавааам, продавам, продаваааааам.

Викаше и се оглеждаше. Един вид за ефекта следеше.

И не щеш ли, получи се.

Заслушаха се хората, забавиха крачка.

А той доби кураж и продължи:

— Продаааааааааам, продаааааааааааааааам...

Спря човек с шапка. Градски човек, важен. Добре облечен и явно с пара на пазара бе тръгнал.

— Какво, бе, чияко, какво продаваш?

Бай Шабан спря да вика. Погледна към човека, погледна към мушмулите, пак към човека... Преглътна... ала не идваше пустата дума. От стеснение един вид я думата беше забравил.

— Кажи, бре! Какво продаваш? — пак заразпитва човекът с шапката.

Бай Шабан пристъпи от крак на крак, погледна чияка в лицето, почеса се, дето ама хич го не сърбеше. Вдигна главата пък рече.

— Абе, продавам, каквото продавам. Какво си са курдисал при мене. Аз да не съм дощъл мохабет да си правя?

Човекът махна с ръка и продължи.

Бай Шабан се наведе, вдигна от земята една паднала мушмула и в устата му сякаш някой я сложи, пустата дума.

Отвори уста да извика „Мушмули...!“

Ала човекът отдавна бе слял се с тълпата...

[1] Втори петли — Времето след полунощ се дели на първи петли, втори петли и трети петли, като първите петли са скоро след полунощ, а трети — малко преди съмване. ↑

[2] Април — Често в Родопа кръщават животните на месеца, в който са родени. ↑

[3] Станимака — След 1934 г. градът носи името Асеновград. ↑

[4] Тахталъ — От 1934 г. село Тополово ↑

[5] Българомохамеданите наричани „помаци“ или „ахряни“ не само на територията на Родопска Планина, а и в Ловчанско, Тетевен, Разлог, Сяр, Тетово, запазват българският си език изцяло, като в обредния им календар остават почти всички големи християнски празници. В случая, Алексата има предвид, покрай кой от големите празници ще му върне Шабан парите. ↑

[6] Дертлив — Загрижен или болен. В случая се употребява като „болнав“ ↑

[7] Скрин — Дървен сандък за съхранение на брашно с вместимост около 250 кг. ↑

[8] Накладе — Сложи, постави. ↑

[9] Рядко в началото на века се предлага хляб в кръчми и ханове. Твърде ценен е в планината. Обикновено безплатно към чорбата или поръчката са се давали варени картофи. ↑

[10] Хаир — Добрина, услуга. ↑

[11] Селям — Поздрав, уважение. ↑

[12] Сахат — Час ↑

ДАСКАЛ ДЕЛЮ ЧАЛЪМА

Слънцето любопитно сякаш с удоволство оглеждаше гората. Току надвиснало над Карджовия камък, уж време му беше да зайде, ала не бързаше много.

Даскал Делю погледна нагоре към него, понечи нещо да каже, ала бързо кривна от пътя и се шумугна надолу в гората. Оттук пътеката край Имамовата бърчина се спуска и чак до Еркюприя^[1] все надолу върви. Ала после го чакаше диг^[2]. Голям диг си беше после до Каба махалата, а оттам по билото, край Аин Кая и пак надолу, та чак в Арнауткьой^[3].

Пътят все него си чакаше, а и той добре си го знайше. Колко пъти даскалът до Борово и обратно по този път беше минавал, кой да брои ги и беше му свикнал.

В понеделник още преди втори петли да пропеят ще тръгне, а в петък кат' хапне обяда и друм наобратно. Един вид сериозно си гледаше работата — заплата, държавна заплата вървеше.

И с радост го ходеше пътя. С радост и в двете посоки. Бе му найдал чалъма — на двете места имаше кой да го чака.

Не помнеше кой и кога „Чалъма“^[4] за пръв път го нарече, но прякорът тъй му залепна, та имаше хора дето забравили бяха, че Делю му името беше.

И с право Чалъма му думаша всинца тъдява. Към всяко нещо тъй ще погледне, така ще подходи, че всеки го гледа и чуди се само откъде тоз акъл у него дошъл е. Да кажеш нещо че по-умен е, ами не беше. Но ей тъй просто да свърши нещо преди добре да помисли, ама никак не щеше.

„С чалъм се работи“ — все тъй думаше и докато го мисли — измисли този пусти негов чалъм, все ще се наиди, щом важна е работа, да свърши я някой.

Но и с простите за прост да броиш го, не става. Тейко му, бая пара по него похарчи, в града го проводи, не мина много и даскал се върна.

Ала в Арнауткьой като няма училище как да даскалува?

И търсеха му, че тук, че там, найдаха му място, отвъд Кръстов връх в Борово, там да учи децата. В туй село, наново заселено^[5], голямо училище вдигнали бяха, но не стигаха даскали. А деца се събираха много.

Но пусто, далече си беше. И пеша, и на кон да го тръгнеш половин, че и отгоре ден си отива. Ката път да си ходи — дофада^[6] дума не отваряше никой.

От училището стая му бяха дали да ползва и в нея живееше — кат захване понеделник, че до петък откарва.

Уж временно тъй нареди я, докат' в Станимака^[7] място излезе, ала затърколи се година, че втора, че трета... задоми се, булка в дома, в Арнауткьой си заведе и пета година... все тъй в Борово караше вече.

Добре я бе наредил, ала не щеш ли, до две даскалици млади дойдоха, живи, усмихнати — и те отдалеко, от Станимака.

И тяхната лека не беше. Да си ходят, далеч е, не става. Там и те заживяха. Стая в школото и на тях отредиха. Там и те да нощуват.

Като Делю и те, кат' захванат в понеделник, чак в петък обратно — тогава си ходеха дома.

А пусто стаите им един дувар^[8] ги делеше. А дувар колко е, да минеш оттатък.

Как стана и той, а и те, едва ли помнеше някой, но случи се. Първо на шега уж, пък после ката вечер взе при тях да остава. „Кат' ми

са тикат — що да сторя“, тъй сам на себе си думаше той и месеците тъй завървяха.

Ала вкъщи работата хич на добра страна не вървеше.

Кат' прибере се, то с радост, ала все пак дълъг път е изминал, хапне, че легне и тъй беше свикнал: пладне^[9] дорде денят не захване, все в постелята беше. Да го не будят, тихо му пазеха всички.

Напоследък обаче, с тез даскалицы, силите му кат' си отиде, все по-малко бяха. И взе да му спори Дафинка — жена му.

„Хайде ставай, магаре. Къде се намираш. Ставай, къща, ремонти, животни — все тебе чакат. Да спиш ли само дошъл си.“

Тъй взе да дума жена му. Един вид зорен^[10] му стана сънят и покоят. Измина месец, два, година ще стане. Положението не само трудно, невъзможно зафана да става.

Недоспал, уморен, увисна носът му и работата тръгна наопък^[11].

„Дельо“, си думаше той, „търси му чалъма.“

И реши се.

Таз седмица откакто зафана, при даскалиците в понеделник, вторник, до сряда. В тези три деня само отиде. В четвъртък прибра се, сам в своята стая. Хубуу наспа са, един вид спокойно, почивка да има.

И ей днес е петък. Пладне премина и към дома крачеше вече.

Тъй беше измислил по пътя, кат прибере се внимателен, нежен да бъде. Ха дано си „купи“ рахата^[12].

И ето, първите къщи съзря ги, макар да бе настъпил вече сумракът.

Бързаше час по-скоро дома да стигне, че глад взе да го мъчи, а и планът да види дали ще сработи.

Влезна вкъщи, а Дафинка — жена му, го изглежда мрачно отдолу нагоре.

— Айде бе, Дельо, нощта мина, а още та няма. Вземай паница и сядай. Ей там е бобът. Сипи си. И еж. То като гост си, ама няма да те три пъти каня^[13] — тъй му издума и зафуча нейде из къщи.

Делю Чалъма сипа, та хапна. Бързаше да ляга в леглото. Не да и спори. Друг бе за тази вечер планът му.

Яде набързо, ама не заспа като друг път веднага. Зачака. Ако всичко наред е и за сън щеше време да има.

Ала не още, не и сега. Сега друго му беше в главата.

Не мина много и дойде. Усети я в тъмното, Дафинка легна до него.

— И утре, да не се олежаваш до обед. Обора ремонт иска, вратата в килера...

Не можа да довърши. Даскала беше я вече сграбчил в тъмата...

Нощта бързо премина. Ден беше навънка засветил. Петлите отдавна бяха за трети път пели, а Делю блажено в постелята още лежеше.

Сепна се, някой надвесен беше над него.

Погледна — Дафинка. Усети я леко как стъпва. На пръсти едва. Да го не буди. Размърда се той, готов бе да става.

Дафинка се усмихна, пък рече.

— Поспи си, поспи. Колко път си изминал. Не ставай, къде е още денят. Време да искаш.

Даскал Делю се обърна, зави се, на ум се усмихна и на тоз зор бе му найдал чалъма.

Тъй правилно беше. Само до сряда. Тъй щеше оттук натам да я кара.

Отпусна се.

„Чалъмът е важен“ — с таз мисъл в главата до пладне в съня си потъна.

[1] Еркюприя — След 1934 г. преименувано на с. Мостово ↑

[2] Диг — Баир, нанагорнище. ↑

[3] Арнауткьой — От 1934 селото носи името Долнослав ↑

[4] Чалъм — Начин, способ, умение ↑

[5] До 1903 г. с. Борово е изцяло напуснато от турското си население и отново заселено от българи дошли най-вече от с. Момчиловци. ↑

[6] Дофада — Идва, пристига ↑

[7] Станимака — Старото име на гр. Асеновград, така се нарича до 1934 г. ↑

[8] Дувар — Стена, зид. ↑

[9] Пладне — Средата на деня, когато слънцето е най-високо. ↑

[10] Зор — зорен — Труден, мъчен, оспорван ↑

[11] Наопък — Наобратно, назад ↑

[12] Рахат — Спокойствие ↑

[13] В Родопа казват: „Гост до три пъти се кани, а сирака веднъж.“ Защото щом сирак е — няма да се дърпа, а госта от срам може да отказва. ↑

МИРЧО

— Хайде, Мирчо, върви сине. Тъй думаше тогава Бранко на мулето в пътя. Решил бе кат' няма какво друго, него във войната да прати. Вече стар беше той да замине, а и двамата си сина загубил бе в другата война преди тази.

Кратка, но тежка година бе тая, която дома му зачерни^[1]. Много хора умряха, цели села се затриха. Страдаха много. Но на всеки България беше в сърцето и чилиците с радост и вяра, сами, без да чакат покана, към фронта вървяха^[2]. Погинаха много, но който се върна, герой бе за всички, че гората събра се. България все така бе на парчета, но поне планината не бе веч на две пределена^[3]. Уморени, героите си дойдоха дома и пак заживяха живота си кротко.

Ала голяма неправда се случи с народа тогава, и макар и селата тъдява събрани да бяха вече при нази, много други останаха под чуждата воля. Хортуваха хората, че война пак ще, дойде щото не може земята ни родна да е все разделена.

Все туй се обсъждаше от изгрев до заник и ето — мина година — и докат' втора измине, пак се започна, влезе България в боя^[4].

Жените приеха отново таз' пуста прокоба дето ги пак ориса да страдат — сами да се справят с живота. От почти всеки дом войник пак излезе, но и товарни животни за войската си трябваха. Ценяха се много.

И за туй Бранко реши, кат' синовете загуби, с мулето белким помогне в боя.

„Кратка и тази война, думат, щяла да бъде. Неправдите щяла тя да оправи.“

С тази надежда вървяха към боя всичките хиляди хора.

На Орешница^[5] беше на войниците пунктът и там се сбираха хора, животни. Минаха двамата с Бранко край Юрта, зорът бе свършил, вече пътят се протягаше само надолу. Ала силно се дърпаше мулето — сякаш знайше какво ще го чака.

Добре другаруваха с него. Помощ му беше вкъщи голяма. Кротък, пък силен Мирчо си беше и го знаеха всички тъдява. Сурото^[6] муле кат' кажат — за него значи хортуват.

Дърва, брашно, каквот' да потрябва — все на гърба му беше качено. Голям помощник му беше в живота, ала сега на войската още по-нужен ще бъде.

В Орешница стигнаха денят кат' захвана обяда.

А там хора много. Силна подготовка вървеше. Кой с жена се прощава, а и майки разплакани имаше доста. Сбират войници и тръгват неясно къде по колони. Писари отмятат в тефтери — кой от къде е явил се. И кой кон, катър или муле води във войната да влезе. Пъргав налбант^[7] ги ковеше. На търнаците белези турга — да се знае отде е всяко животно, че да ги върнат щом се свърши войната.

Буца му в гърлото дойде тогава, че на Мирчо много държеше, ала халал бе решил той да го стори. Нека полезен да бъде. А пък щом Господ рекъл е — може и жив да остане и пак един ден с него другари да бъдат.

— Туй го белязах — рече ковачът, когато Бранко с мулето при него отиде.

— Сега идвам, не му си белега турил — отвърна Бранко смутено.

— Пак суро муле преди малко белязвах. А, верно — твоето няма белязка.

Чувал бе Бранко за до едно муле отвъд Юрта, в Чаушово^[8], суро кат Мирчо. Ала не беше го виждал и не знаеше тъй ли е, вярно ли хората думат.

Начука му знака ковачът, търнака беляза с място и име и дойде реда да го дава, че и други чакат мнозина.

— Хайде отивай, юнако. Помощ на всички да бъдеш. Пък дано жив да останеш — тъй му думаше Бранко, па му погали челото и го на войската остави.

Една, че две, че и трета... Заредиха се мъчни военни години. Вестите ту добри, ту лоши пристигаха в село, ала все тъй бедно и трудно времето беше.

На Бранко и всички — сърцето все свито в гърдите: за кой, че убит е, вест ще пристигне. Тежко живееха, но с труд и упорство. Гладни поне не стояха.

Царевица, бобец, леща, картофи все ще се найдат — гладът ги не стигна.

А как ли момците живеят в окопите, мнозина се питаха със сълзи в очите.

И дойде вест, че България въвн от войната излязла. Не била разгромена в битки войската, но грешни съюзници наш'те избрали и трябвало ся' да му търсят колая.

Пък почнаха да се връщат войници — ранени и болни, окъсани, а някои с въшки.

И посрещнаха ги с грижа голяма, за тях всеки беше герой, обсипан със слава.

А те разказваха за битки големи и как са надвивали врагове многобройни. Ала въпреки туй победени пак бяхме и трудни години ги чакаха всички.

Дойде вест, че ще връщат животни, които оцелели са в боя. И който дал е халал на войската да ползва животно, да си го вземе ще може. На тез' дето умрели животните бяха, щеше да плаща държавата, когато и както тя може.

С надежда в сърцето тръгна Бранко по пътя. Към Орешница, дето Мирчо беше оставил. Там ги вземаха и там пак щяха тях да ги връщат. От много махали и села се бяха хора събрали и всеки се надяше дано си животното оцеляло намери.

Кат' пристигна народ имаше много и чакаха всеки по знак на търнака оставен да го извикат, че да си вземе хайвана.

Коне, катъри, мулета и магерата имаше много за връщане тука. Но внимателно, следеше стражарят на кой от чияците знак на търнака е писан.

Радост за много хора беше голяма, когато си вземаха животните живи. Загледа ги хубаво Бранко с поглед тревожен, пък видя сред другите Мирчо — стои навел си главата. С хлътнаха хълбоци, с белези много, но жив си стоеше, там между всички.

— Мирчо! — му викна той изненадан. И вдигна си Мирчо главата и напреде–назаде помръдна ушите. Зарадван той редът му да дойде изчака. Да види стражарят, белега в търнака му турен — пък да подпише и Мирча в дома си да води.

— Туй само, че оттук е се види на белега долу — каза стражарят и към Бранко погледа впери.

— Мойто е — рече му Бранко и зарадван пристъпи напреде.

Но и друг чияк от тълпата излезе и сурото муле поиска. От Чаушово бил и каза, че всички тъдява знаят, че и той суро муле на войската оставил.

Обадиха се хора отзаде в подкрепа на чияка тогава и твърдо казаха, че и той суро муле е имал. Други пък на Бранко свидетели бяха и те на стражаря хортуват — на Бранко мулето т'ва е, да му си го върнат, че да го ползва със здраве.

Видя се в чудо стражарят тогава на кой да повярва. Голяма суматоха настана.

А пустия белег в търнака изтрит беше с времето и се не виждаше име.

— Мирчо! — му викна пак Бранко тогава и мулето мърда с главата голяма, ала нищо да каже хайванът не може.

А онзи, чаушовеца, Сивчо му вика и то пак мърда с главата.

Ала на муле знай ли някой езика, че право да съди — на кой да е в полза.

Разделиха се чияците, всеки страна взе да спори и краят му нийде не се виждаше вече. Тоз' по туй го разбирал, друг пък по друго и нямаха сговор как да отсъдят. А времето напредва, други отзаде да подвикват вземаха.

Стражарят и той се зачуди как на туй муле да му търси колая.

— Дай го! Не видиш ли как ми се радва, кат' викна — рече му Бранко.

— Виждам, ала и виждам как се от Чаушово чиякът келеши^[9].

И настина чаушовецът твърдо държеше, чу туй муле ще вземе — негово било.

Чаушово голямо село над Юрта, във високото беше. И много съселяни имаше тука — него крепяха.

А Бранко в Еркюприя^[10] долу живееше и по-малко и тихи край него хората бяха.

Таз' случка как щеш да свърши никой не знае. Ала хубаво, че един чилиак от Кабата ума на всички докара.

— Пусни го, бре. То само ще си иде. Отде е то само ще си каже.

Тъй рече онзи от Кабата тогава и всички доволни от думите бяха.

Почеса се стражарят, пък отсече тогава.

— Я, назад всички! На мулето път да се стори. Отстъпиха всички, че сеир беше станал, да гледат как хайванът пътя ще хване.

— Където тръгне самичко, на него ще бъде туй муле нататък.

Затихнаха хората, стражарят пристъпи, че отвърза въжето и по хълбока силно го плясна. А животното изправи ушите, навири опашка в тълпата, пък хукна право напреде към Еркюприя здраво побягна.

Въздъхнаха всички, на Бранко се отпусна сърцето. Подписа се бърже и поглед напреде отпави.

А от Мирчо само опашка се виждаше вече, скрит зад гората, към дома си затичан.

[1] Става въпрос за Балканската война водена от 1912–1913 г. ↑

[2] Преди началото и по време на войната в България се наблюдава огромно желание у населението да се включи в армията. При мобилизирани 360 000 души под знамената се явяват над 700 000. ↑

[3] След Балканската и последвалата я Междусъюзническа война от 1912–1913 г. към територията на България се включва почти цялата планина Родопи с малък излаз на Беломорието. ↑

[4] Става въпрос за Първата Световна война. България се включва на страната на Германия, Турция и Австро–Унгария и воюва от 1915–та до 1918–та г. България мобилизира 800 000 армия, което я прави държавата с най-голям брой мобилизирани войници на глава от населението. ↑

[5] Орешница — От 1934 г. името на селото е Орешец ↑

[6] Суро — Сиво. ↑

[7] Налбант — Ковач на подкови ↑

[8] Чаушово — От 1934 г. селото се казва Добростан. ↑

[9] Келеши се — Спори, оспорва ↑

[10] Еркюприя — След 1934 г. преименувано на с. Мостово ↑

ЗАЕМ

Събуди се реката. Сякаш изведнъж стресната от дългия покой, с всеки ден по-дебела и по-шумна, надолу вървеше. Гората се разлисти, та да я гледа, а всичко край нея стана зелено, преобрази се — заживя.

Акиф^[1] дръпна гема^[2] и погледна нагоре. На бакаджика^[3] вдясно беше кацнал щъркел.

Слънцето, сякаш спряло птицата да топли, светеше в очите, но Акиф не се обърка. Беше черен. Ловко скочи от талигата, погледна Несибѐ и каза.

— Тука ще е. Махалата е наблизо. Ей там зад завоя, дето се реката протяга.

Вдигна поглед пак нагоре, щъркелът сякаш свършил да ги чака, разпери крила и литна, някъде високо, по своите дела. Усмихна се. Добра поличба беше тая. Черен да го видиш, здраве, берекет^[4] и късмет напреде ти стои. И наистина — където бяха спрели, широка като тепсия^[5] поляна се беше простряла, над тях се спускаше гората, а долу течеше реката, услужлива, готова да ги напои.

Несибѐ не се помая. Щом Акиф ѝ казва, ще се съгласи. Тъй се извъртяха последните години, мина война, че и втора, обърка се светът и обърнаха се в бегълци. Не ѝ беше първата шатра, която с него ще вдига. И последната няма да бъде. Но за нея той бе всичко. Обичаше го много, ала най-силна беше вярата ѝ в него. И не само заради името му, но живяха заедно години и знаеше — човекът бе такъв.

Зора мина, намериха мястото, ала силна подготовка ги чакаше сега. Да си демирджия^[6] и да пътуваш, не е за всеки работа това.

А не бяха цял живот така живели. В Бунархисар^[7] ковачница си имаше Акиф с мющерии^[8], двама калфи и мюхюр^[9]. Тя, а и той цигани бяха, но и сред българите нямаше демирджия, който да е по-тачен от него. Уважаваха мюхюра, но повече тачеха Акиф. Зададе ли се сватба ще го поканят, пък ще го дарят с риза, а той също си знаеше урока.

Ще дари на младоженците верига, пиростия^[10], дилаф^[11] — всичко за огнище. Да го знаят и помнят го с добро. Пък на трапезата

лично място ще му отредят.

Всеки казва — от демирджия даровете носят на младите късмет.

Тъй минаваха годините: „Занаят — канаят, ако не тече, ще капне“. Знаеше си, ако до пладне не вземе, то до заник, все ще дойде мющерия. И деца проимаха, оживи се къщата, изпълни се с глъч.

Ала говореха, чакаха войната^[12]. И тя дойде. Не закъсня. За една нощ натовари Акиф каквото можа на колата. Впрегна двата коня, качиха майка му, децата и потеглиха в нощта.

„От българи занаята съм прихванал, с българи живях, на българи ковах, срещу българи няма да се бия“ — тъй думаше Акиф, затуй тъй тръгна. От един път, в нощта.

Оставиха ковачницата, къщата, мющериите, тефтера и тръгнаха на север. Към България. Там, където войната няма да ги стигне. Минаха далече оттатък планината^[13] и стигнаха Мехмеч Кьой^[14], там се спряха. А погледът на Акиф все беше назаде. И не заради къщата, мющериите, тефтера...

Къща, щом ръце чиякът има, ще издигне, мющериите вървят със занаята, вересиите в тефтера от труд бяха^[15], а като са от труд много не се забелязва. Гледаше назад, че там му бе сърцето. Роден бе там и там смъртта си искаше да чака.

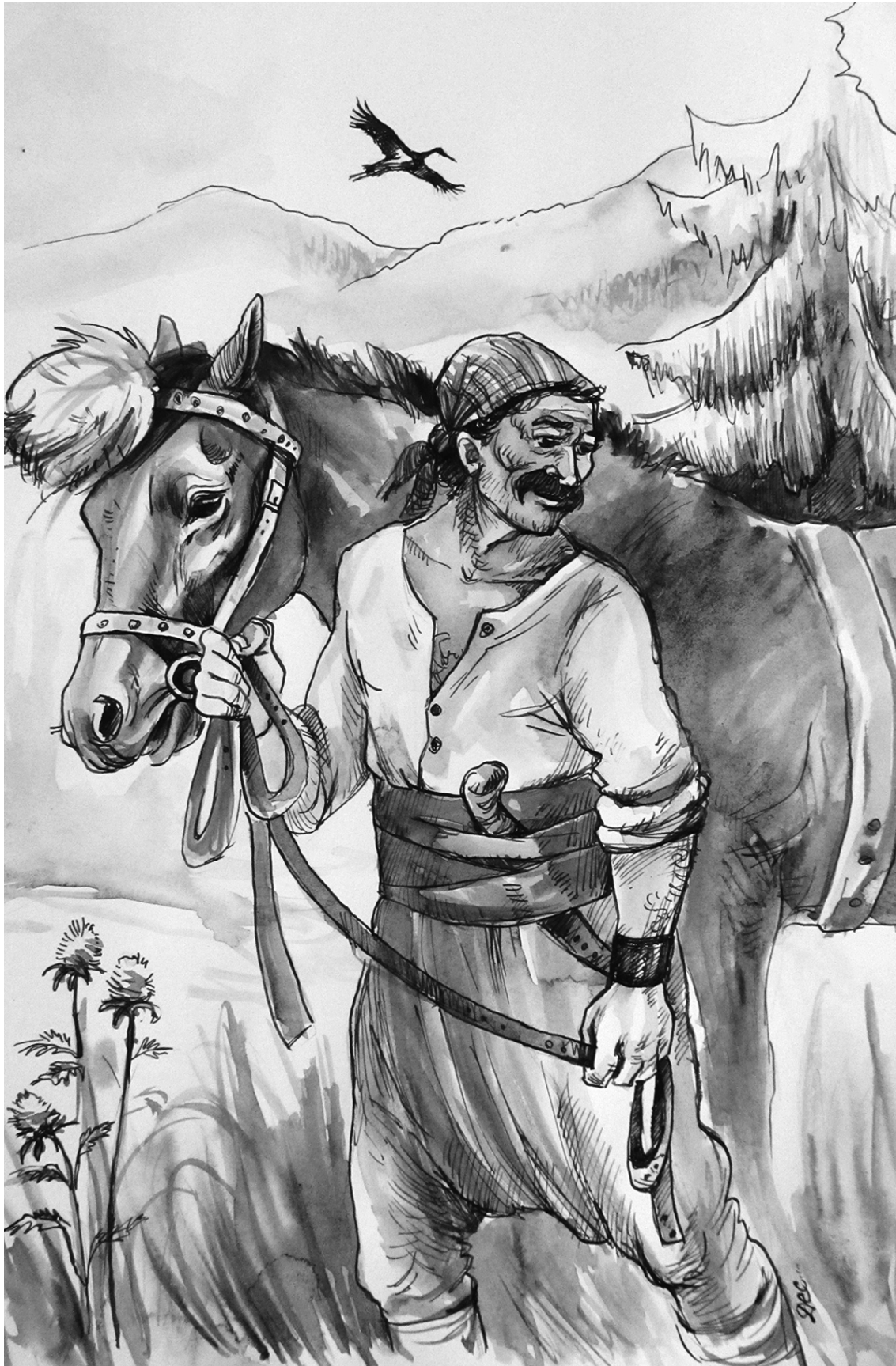
Вярваше — ще дойде ден, българско ще стане и пак обратно ще се върне. На гола поляна да е — пак дома ще вдигне.

Ама тъй го мислиш, а пък инак става. България бързо войната спечели и уж всичко харно тръгна, а пък на лошо се обърна. Турците без битка се върнаха обратно^[16]. Хора много клаха. Зачерниха се къщи.

Стана ясно — път обратно няма. Дигнаха си къща в Мехмеч Кьой, заживяха. Ала пак война ги стигна^[17]. И не беше кратка. Заредиха се години в мъки и макар гладни да не бяха, трудно време беше.

Работата се изгуби. Стана ясно — тъй няма да се кара. Оставиха на майка му децата — с тях да се пътува мъчно беше. И тръгнаха. В тая планина^[18] дойдоха. От изток почнаха, вървяха накъмто заник.

Четвърта година все тъй на шатра караха живота. Пролетта в едно село ще идат, есента — в друго.

Като се разчуеше, че димирджията дошъл е, идваха им мющерии. Казано е: „Село без коджабашия^[19] може да го бъде, без демирджията не може.“ Ала коджабашии имаше навред, а демирджиите в Родопя нямаше ги твърде. Малки и пръснати са махалите тука, работата бърже свършва, не може да се задържиш. За това където да вдигнеха шатра, работа и за двата сезона^[20] ще свършат. А после, друм. На ново място. И така щяха да карат, докато се закрепят. Келяви години бяха и за всички беше трудно. Зор виждаха голям, държавата бедна, все по-големи данъци иска, а хората все по-нямат пари.

Акиф беше вече разпрегнал конете. А те току освободени, наведоха глави и захрупаха зелената трева. Бяха свободни, на хората дошъл бе редът да се трудят.

И не се бавиха дълго. Всичко от колата трябваше да се свали.

Козяка^[21], коловете за шатра, коритата за вода, подвижното духало, ковалнята със заострените рогове, точилото, големите млатове, средните и малки токмаци^[22]... докато свалят целият си инвентар с малкото покъщнина, време мина и слънцето почти залезе. Но то не бързаше. Сякаш знаеше, че трябва да изчака колове да сложат в земята, с козяка да покрият, че шатрата да стане им готова.

Двама само бяха, ала работеха като един. Не им бе за пръв път дом и ковачница на ново място да издигат.

Демирджия сам не може да работи. Хич да няма кой, мющерията ще разтваря и събира двете дръжки на меха. Тънка работа е туй, сила, опит и чалъм се иска, но и още някой, няма как да стане иначе. Беше време кога млатовете с калфите въртяха. Но сега Несибѐ, жена му, беше и калфа, и домакиня — всичкото в живота.

Несибѐ присегна и свали подницата с връщника^[23], кваса, който беше от Бунархисар заквасила, и с тях от години си вървеше. Когато имаха брашно, пак с него хляба щеше да закваси.

Преди да се качат тука в планината, всичките пари проводиха на майка му и децата. Оставиха малко, а с него купиха желязо и чилик^[24]. Не може на стари материали само да се чака. Ако от града не вземат, горе по селата няма откъде. Купиха и малко картофи, за друго не стигнаха пари. А докато се качат дотука и те се свършиха почти. Ала оставаше малко. Заработят ли, гладът няма да ги стига.

Здрачът беше паднал, когато Акиф започна да копае. Трябваше му ропа^[25].

Без нея няма как. Демирджия без въглища не може да работи. На всяко ново място правеше си нова ропа.

Бързаше утре отрано в селото да иде, да се срещне с първенците, изин^[26] да вземе за дървата, дето за въглища му трябва, а и мющериите да знаят, че дошъл е и ги чака.

Когато идваха насам, в Тахталъ^[27] казали им бяха. Горе в Молласалиевата махала^[28] идете.

Там край реката отвсякъде мющерии ще ви наидат. Стигнете ли коджабашия няма да ви трябва. Дели Саид търсете. Там той решава всичко. Къщата му с чардак е, отдалеч се вижда. И по светло го търсете. Лют за трима е, а нощ щом падне, с Мартинката^[29] ходи и на тетика^[30] пръста му стои.

Утре ще е — Акиф си помисли, огледа доволен готовата ропа, захвърли копача и Несибе с поглед затърси. Тя беше огън запалила вече, заметнала леко козяка и картофи в жарта бе зарила.

Усмихна се. С нея късмета намери.

Слънцето не избърза да влезе в малката котловина. Първо тихо надникна, увери се, че всичко там долу е будно и чака, блесна в реката, отрази се в росната трева и бавно си тръгна по пътя нагоре.

Акиф остави последния наръч дърва, които беше тръгнал отрано да сбира в гората.

Хапна един от трите последни картофа. А тях в жарта ги бяха оставили снощи. Усети го топъл, макар и отдавна опечен. Помаха на Несибе и усмихнат закрачи по реката нагоре. Отиваше среща да стори. Изин от Саид за дървата да търси. И брашно да поиска. Да не гладуват, докато въглища сторят и мющерии започнат да срещат.

Тъй му бяха рекли долу. „Там горе, на Дели Саид думата тежи.“

В тия трудни последни години беше пребродил много места, ала таз котловина сякаш му легна в сърцето. Равно протегнатата край гората напреде, току го канеше да върви още и още навътре по нея.

Замаян в зелено, заслушан в реката, малко остана край моста да мине, без да го види. Качи се, премина, зави по ръкава на малкия приток и първите къщи се явиха пред него. На високо беше и видя я

отпреде, голяма с чардака, не беше объркал — най-лична се видеше, на Саид къщата беше.

Съзря жени да се щурат по двора, деца да играят, а горе видя на чардака мъж да стои на сефалък^[31] да пие си чая. Спусна се леко надолу, застана пред кованата порта и преди да потропа, тя се отвори, видели го бяха.

Пристъпи, стори селям и зачака. На чардака мъжът го покани. С жест му показва — качи се.

Застана Акиф горе при него, погледна го право в очите и рече.

— Демирджия с мюхюр съм. До есента ще съм тука. Дошъл съм добро да ви сторя.

Дели Саид го изгледа — курназ циганин, не щеше и дума. Вдигна ръката, знак на жените долу направи, в смисъл да се качи някой, чай щеше да им заръча за госта. Време му трябваше. Да види що за чилик в махалата ще пусне да влезе. Изгледа го круто^[32], пък рече:

— Пет пари не чини твоят мюхюр, щом никой не е чувал тука за него. А 'га хората дойдат при тебе, мюхюра няма да гледат. А демирджия ще си, ако ковачница в Станимака^[33] отвориш. Тука агупти^[34] им думаме на тези, които кат' тебе, при нас на шатра дошли са. От първия палешник^[35] дето поправиш, ще се знае колко ти чини мюхюрът.

— Така е — рече Акиф и кимна с главата. — Изин съм дошъл да ти взема. Дърва ще ми трябват. Пари нямам. Какво в замяна за тебе да сторя кажи ми. До три дни каквото ти трябва, тук ще получиш.

— Гората тука е обща. Всеки дял има, заедно всички от огън я пазим. На всеки да сториш халал^[36] няма да искаш, пък и няма да можеш. За туй каквото и колкото трябва сечи. Меше^[37] има колкото искаш. Без въглища работа няма да свършиш.

Ала внимавай, ще сечеш толкоз, колкото работа има за тебе. Въглища за седем деня напред ще си правиш.

— Така да е — отвърна Акиф и продължи да го гледа в очите.

— И за друго дошъл съм. До три дни готов ще съм мющерии да срещам, брашно да поискам от тебе назаем. Десет оки^[38] за първо време на мен с Несибе ще ни трябват. Щом мине неделя, в пари или в труд ще го върна.

— А после? — рече Саид. — Като свършат, как ще я караш?

— Послето тук е — отвърна Акиф и си вдигна ръцете.

Дели Саид го покани с жест, чая му вече бяха донесли.

— Пий го рахат^[39]. Аз ще се върна — тъй рече Саид, стана и в къщата влезна.

Много живот бе живял и препатил и аджамия^[40] никой не би го нарекъл. Серт а и опък характер, но зекет^[41] не беше отказвал. И тази пролет срещаше с два скрина^[42] пълни догоре с брашно. Не е да няма. Имаше две къщи да храни. Ала едно бе да му кажеш „Дай ми, че

нямам“, пък друго „Дай ми ще върна“ Проверка беше свикнал да прави, на празни думи вяра не хващаше много.

Доверие всеки му имаше тука, отговорност пред всички щеше да носи за своята преценка.

Веднъж щом го пусне, значи решил е и ако сбърка, пред всички кабахатлия^[43] щеше да бъде. И тук в махалата, а и наоколо, дето мющерии пак при този, който е пуснал щяха да идват.

Двамата големи сина извика, дето с три деня разлика бяха от Мелек и Амбие родени^[44] Реши да ги прати, да видят къде и как е устроил шатрата този мюхюр демирджия.

„Хубаво гледайте, мукаятът^[45] личи отдалече. Шатрата вижте дали е издигнал, дърва да се грее събрал ли е, дюзенне^[46] дали е донесъл и скоро се тука върнете. На чардака съм с тоя агупт, чай сефелия ще пия и знака ще гледам когат’ го дадете. Ако всичко таман^[47] е само ръките нагоре вдигнете, ако не е, просто вкъщи влезнете.“

Тъй рече Саид и излезна пак на чардака. А двамата сина хукнаха, кръвта им кипеше, като вятъра бяха. Не мина много и се върнаха бързо, пак тъй търчаха, както когато нататък ги прати. Ръцете и на двамата вдигнати бяха високо.

Усмихна се Саид, драго му стана, че този циганин на сърце му бе легнал. Щеше да му е криво, ако янлъш^[48] на Акиф думите бяха. С лабут^[49] щяха тогава да го гонят оттука.

Покани го на обяда с тях да остане.

Акиф бързаше, че Несибѐ сама беше оставил, а и работа имаше много да върши. Ала на Саид си личеше, че не може чилияк да откаже, а и пусто за брашното не беше отворил и дума. Ще даде ли ил’ тъй с празни ръце ще го прати. Веднъж беше вече поискал и не вървеше дума за туй пак да отваря.

Богато обядваха, чорба и парче от пита голяма Саид на всеки отчупи, брадза^[50] сирене и пастърма даже на масата сложи.

Свито на Акиф беше сърцето — два картофа Несибѐ за обяда имаше само. Това беше им всичко, което остана. Огладнѐл беше, ала почти никак не хапна, тия два картофа в ума му стояха кат’ кост рибна забити. Чакаше само всички да хапнат и да си тръгва по живо по

здрaво. Изин за дървата щом беше получил, все щяха да карат докато мющериите додат.

Свършиха обяда, за брашното дума не стана.

Селям пак стори и тръгна, горд беше да иска заем повторно. Обратно вървеше угрижен, мъчно му беше, че поне три зорни дни с Несибе ги чакат напреде. Не знаеше как ще я в очите погледне и как ще ѝ каже, че изин е вземал, но с празни ръце при нея се връща.

Че няма кусур^[51] да му търси, това най на сърце му тежеше.

Бързо стигна до шатрата, Несибе стоеше пред нея.

Щом видя го, стана, срещна го с поглед, усмихна се и му посочи двата картофа. Беше го чакала през цялото време.

Акиф седна. Знаеше, че инак права ще стои и ще чака. Обели картофите, отчупи си малко от своя и подаде ѝ другия, беше му свито сърцето. Толкова много вярa ѝ четеше в очите.

— Изин за дървата вземах — тихо ѝ рече.

— Да ходим и сечем ги тогава — усмихна се тя и подскочи.

Дори не докосна картофа. Стана и той, работа им предстоеше да вършат. Наведе се брадва да вземе и навътре в гората да влиза.

Замислен беше, но чу как изпръхтяха конете. Вдигна глава и видя от пътека, която не беше забелязал, оттатък реката на муле човек към тях се беше насочил.

Подпря се да чака. Несибе застана до него.

Стояха изправени двамата да видят какво ще иска чиякът. А той не се бави, нещо премина реката.

Дойде, селям стори и без да друга дума отдума два големи янджика^[52] стовари.

С брашно бяха пълни, но ачик^[53] беше, че има и друго.

— От Дели Саид са — тихо изрече.

Пак селям стори и тръгна, все така без да друга дума отдума.

Акиф го изпрати безмълвен, драго му стана, усети как Несибе топло му стиска ръката.

[1] Акиф — Името се превежда от арабски като трудолюбив, посветен, верен, упорит, зает ↑

[2] Гем — Дълъг ремък на юзда ↑

[3] Бакаджик — Височина от която се вижда надалеч ↑

[4] Берекет — Плодородие ↑

[5] Тепсия — Кръгла тава ↑

[6] Демирджия — Ковач, железар използва се и думата чилингир.

↑

[7] Бунархисар — Български град в южното подножие на Странджа, на турски Пънархисар. ↑

[8] Мющерии — Клиенти, редовни купувачи на стоки и услуги. ↑

[9] Мюхюр — Печат. Често майсторите ковачи са поставяли печат за да бъдат разпознаваеми произведените от тях неща. ↑

[10] Пиростия — Трикрака метална поставка. Поставя се в огнището, а върху нея съд за готвене ↑

[11] Дилаф — Дълги щипки за разравяне на огън, маша ↑

[12] Става въпрос за Балканската война от 1912 г. ↑

[13] Странджа планина. ↑

[14] Мехмеч Кьой — След 1934 г. селото се преименува на Росен. ↑

[15] В много от случаите се работи със стари материали (железа) на клиента. Майсторът влага основно труда си, а не продава изделие, което преди това е купил. ↑

[16] След успешните действия на България, Гърция, Сърбия и Черна Гора срещу Османската Империя, възниква напрежение между съюзниците. България допуска да бъде въввлечена в междуособен конфликт известен в историята като „Междусъюзническа война“. Войната се води от Гърция, Сърбия и Черна Гора срещу България. Армията ни постига определени успехи срещу противниците си, но от север ни напада Румъния. Това принуждава България да подпише мирен договор, който ни лишава от изконни български земи, излаз на Бяло Море, както и позволява на Османската държава безпрепятствено да си върне Одринска Тракия. ↑

[17] Става въпрос за Първата световна война. България влиза в нея на 14.10.1915 г. ↑

[18] Става въпрос за Родопска Планина ↑

[19] Коджабашия — Кмет ↑

[20] Пролетно време ковачите поправят или изработват земеделски сечива, а есен основно се занимават с дърводелски инструменти или принадлежности за огнище. ↑

[21] Козяк — Чергило за шатрата, обикновено се изработва от козя вълна. ↑

- [22] Млат и токмак — Видове чукове. Голям и по-малък. ↑
- [23] Подница и връщник — Вид голяма тава с капак за печене на хляб в жар. ↑
- [24] Чилик — Стомана ↑
- [25] Ропа — Дупка в земята в която се горят дървата за производство на дървени въглища. ↑
- [26] Изин — Разрешение ↑
- [27] Тахтълъ — Името до 1934 г. на днешното село Тополово. ↑
- [28] Молласалиева махала — Днес махалата се казва Ряката. ↑
- [29] Мартинка — Вид пушка. ↑
- [30] Тетик — Спусък ↑
- [31] Сефалък — Открито място, простор. ↑
- [32] Круто — Строго ↑
- [33] Станимака — Името на Асеновград до 1934 г. ↑
- [34] Агупт — Така в Родопата наричат пътуващите цигани ковачи.
- ↑
- [35] Палешник — Желязната част от рало, която разравя земята.
- ↑
- [36] Халал — Подарък от сърце. ↑
- [37] Меше — Дъб ↑
- [38] До 1920 г. (а и след нея) най-често използвана е турската мярка за тежест „ока“ — равна е на 1200 — 1280 гр. ↑
- [39] Рахат — Спокойствие, блаженство ↑
- [40] Аджамия — Неопитен, неумел, несръчен ↑
- [41] Зекет — Участие в благотворително начинание, милостиня ↑
- [42] Скрин — Дървен сандък за съхранение на брашно с вместимост около 250 кг. ↑
- [43] Кабахатлия — Виновен. От кабахат — вина. ↑
- [44] Дели Саид има две жени, което не се среща сред българите мюсюлмани. Кое налага това е разгледано в разказа „Дели Саид“ ↑
- [45] Мукаят — Опит, умение. ↑
- [46] Дюзенне — Набор инструменти ↑
- [47] Таман — Тъкмо, по мярка ↑
- [48] Янлъш — Лъжлив ↑
- [49] Лабут — Бой ↑
- [50] Брадза сирене — Сирене приготвено по специален начин. ↑
- [51] Кусур — Грешка, недостатък ↑

[52] Янджик — Голяма торба ↑

[53] Ачик — Открито, директно, направо. ↑

СЪЧКИ В ОГЪНЯ

Нощта тихо навлезе в гората, погали реката и бавно застъпва по скалите нагоре. А те, надвиснали високо, смълчани, сякаш драго им беше да гледат водата, да слушат тихия ромон и да внимават дали там долу, дето се извива и точи реката, всичко по реда си върви и се случва.

Прибрало се беше слънцето вече, че дойде реда на луната. Тя обходи бърчината от другата страна на реката, избиколи бавно агъла^[1] на Шарен нос, пък надникна през гората, ей тъй, отвисоко да чуе тежките каменни колела на воденицата.

Таз воденица никой не помнеше откога бе до Шипковската река заклечала. Всеки я знаеше, на хвърлей от Гуня маале, точно под Шарен Нос, стоеше където реката тъй се извива, че аха да се обратно извърне и в себе си пак да се влее.

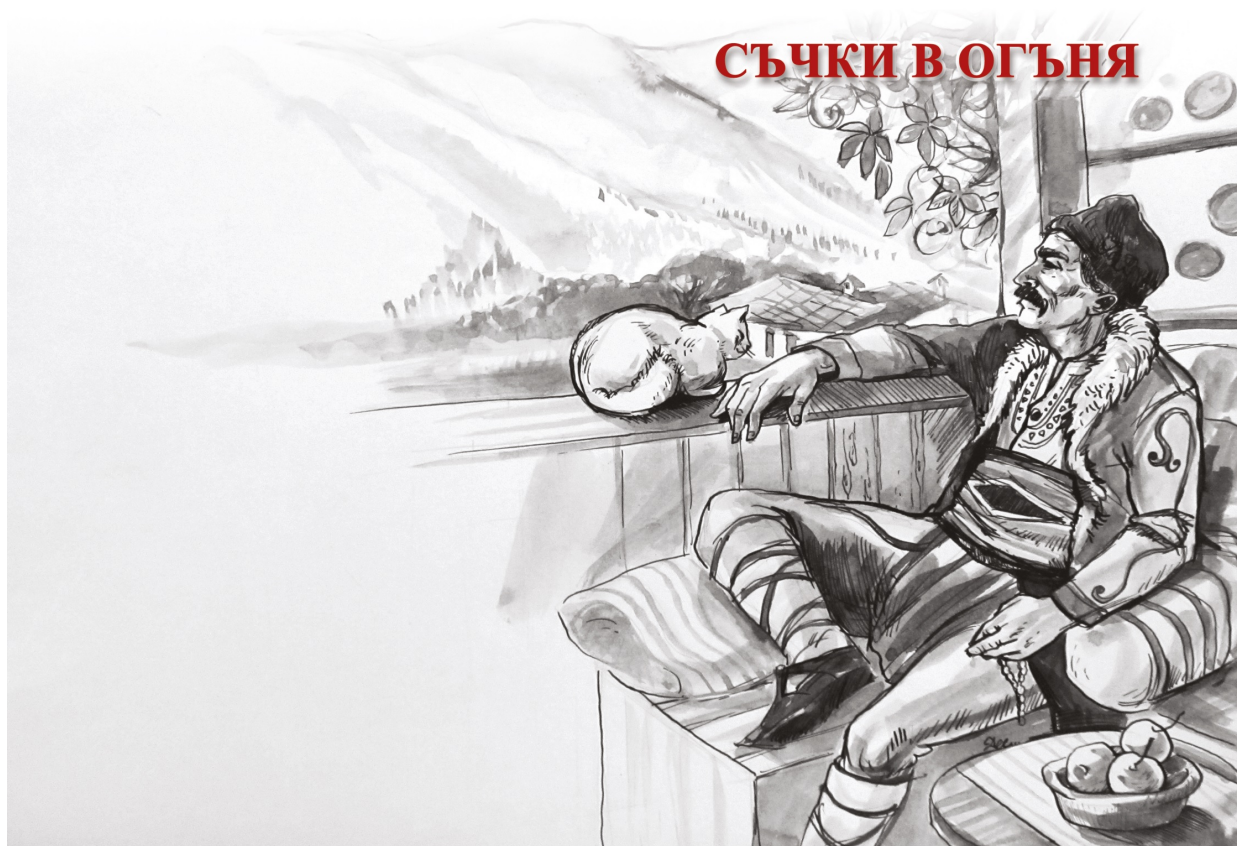
Войни^[2] минаха, хора и села се затриха, а тя с водата, гората, скалите — воденицата с тях другаруваше тука. И щом ръжта и овеса ожънат, край нея се сбираха всички тъдява. По цяла неделя се случваше тука да чакат.

И нямаше друга воденица наокол, а на мливото и хайваните, и чияците — всички са надят.

Халил мелничарят беше човек тертиплия. Внимателен се за реда — някой пред друг да не мине, ама и пъргав. Като вретена, толкова бързи му бяха ръцете. Напразно дума никой не го беше чул да отдума. Ще смели ръжта, ще си вземе уема^[3], а после другия... все тъй му минаваха дните.

А чияците сберат се, пък чакат, кога на кой редът ще му дойде.

Нощта вече влезнала беше, а те, седмина мливари, седнали край огъня, чакаха, кат е дошла да премине. И гонеха тъмнината доколкото могат. Все бяха от на Молла Сали махалата и си имаха приказка. Времето бързо щеше да мине. И в радост, и в мъка дълги години заедно бяха живели. А и с тях беше Дели Саид, сред всички на почит и видял беше много, с него всяко време в размудки по-бързо минава.

Напредна нощта, захладна, луната се мушна, скри се под облак, а огънят, вече засилен, хвърляше дълги сенки зад тях по скалите. И кръг очертаваше светъл, а отвъд него тъмнината още по-плътна стоеше.

Мракът размърда се някак и първо мливарите чуха, а после в кръга влезе — видяха, нисък пък едър мъж, при тях ей тъй, отникъде дойде.

— İyi akşamlar^[4].

— Deli Said'i bakıyor^[5].

Изгледаха го мливарите, зорбаджия^[6] се видеше. Дели Саид търсеше и нямаше да се лесно откаже. Гледаха го, ала никой нищо не рече.

— Тукашен съм, Орхан ми думат — додаде мъжът вече на български и се усмихна. — Дели Саид търся. Неговата дума казаха се чувала тука.

Гледаше го Дели Саид, този Орхан. Един такъв, уж добре, харно говори, ама личеше, че се наглася.

— Аз съм Дели Саид — рече. — И не те знам да си тукашен. А и що на турски ни думаш, кат' си от тука?

Пришълецът пристъпи още крачка напред, приседна до огъня и продължи на български:

— Селяма^[7] както и да го речеш — все хаир е.

— То тъй, ама ти не само селям да сториш дошел си. И кат' тукашен си хортувай, тъй както тука чияците думат.

— Как хортуват тук не е важно. Вярата гледай. Тя напред трябва да бъде. От една вяра щом сме, от един сме род значи.

Орхан вече се беше настанил свойски до тях и гласът му звучеше все по — уверено.

Дели Саид го изглежда, поразбута огъня, пък му отвърна:

— Дървото дал' чам^[8] ще го речеш, меше^[9] ли — все дърво е.

— Камъкът и кремък да е, и мрамор, все камък чияците тука му думат.

Християни, мюсюлмани — ние един език говорим — вие пък на друг.

Дървото, все дърво е. Камъкът пък — камък. А на Бога как ще му речеш, Аллах ли, ил' инак, той затуй е Бог — да те разбере. На какъв език хортуваш, това рода показва.

Дели Саид знаеше: думите са като черешки. Хванеш една — пък другата тръгва. Разговорът сякаш започнал, ей-така на шега, стана сериозен.

Още с приближаването на непознатия, край огъня всички се бяха смълчали. Заслушани бяха. Но последните думи на Дели Саид и реката като че ли бе спряла да чуе. Единствено пламъкът над дървата едва доловимо пърпореше на някакъв си негов език.

Пришълецът се окашля и поде отдалече:

— Вий няма да помните, но бащите ви знаят за Ахмед Ага от Тъмръш^[10], за него съм дошел да ви разкажа. Като таз управа там, тука такава сега трябва да върнем!

— Народа значи си тръгнал да бунуш^[11]?! — рече Дели Саид. — Ти знаеш ли колко тез хора тука са мъка видели? Колко народ се изгуби, погина, а други още скитат по чужди чукари^[12].

— Знам, затова съм дошъл. За Ахмед Ага от Тъмръш да ви думам. Когато в Тъмръш сами господари си бяхте^[13].

— Ти за Тъмръш, хич недей ми хортува. Дели Саид се беше вече ядосал.

Дете беше още тогава, но знаеше онези мъчни времена. Започнала беше войната^[14]. Спомни си тълпите уплашени хора. Бягаха с ужас в очите. А после мина аскерът, не както аскер трябва да мине с ред и команди. Бяха войници окъсани, гладни, грабеха де що някой нещо завърне. Много села се подлъгаха, хората побягнаха, а те запустяха.

А и вятърът краде в село без люде. Камо ли разбита войска кат' минава. Горяха, събаряха всичко. После мир казаха, че се нейде подписал. Ама ни османска армия, ни руска някой видя мира да запази^[15].

И тръгнаха хаирсъзите да грабят и колят де когото завърнат. Тъй в неволи мина една трудна година. После, казаха: „Ред тургаме тука“. Минаха още трудни години. Уж България се събра, пък пределиха гората, пасищата, селата...^[16].

До Аин Кая пак османска управа се върна.

И граница туриха.

Между два двора тука, откак свят се помни, плет не е имало, те гранична бразда разораха.

Межда дето нивга преди не е била.

Отпървом само името ѝ граница беше. А сетне постове туриха, отсам български, османски оттатък. И мита и тука, и там — само да минеш, все трябва да плащаш.

Таз граница от Юч Тепе, Амбие кат' крадеше, с нея зор видя, кат' я беше минавал.

А в Тъмръш и селата край него по-лошо изпатили хората бяха. Щот не бяха кат' тука.

Там и при султана, пък и след войната, не си ли местен, ни турчин да си, ни българин, московец, англизин, къвто щеш да си, думата ти няма никой да чуе.

Ахмед Ага там държеше порядък. И не зарад българин бяха при Ахмед Ага отишли селата. Зарад турчин се вдигнаха там, че се отделиха. И не достлук със султана да търсят, а задето натрапен турчин за управител не щяха да имат.

— След войната — рече Саид — от Широка Лъка Григор в Тъмръшко туриха да управлява, а Ахмед Ага дясната ръка му беше. За тях мюсюлманин ли си ил' християнин, българин, турчин, напред не е нивга стояло. Ред да има, за него им беше борбата.

Кат' туриха по филибелийския терк турчина Мехмед бей да командва, тогава стана белята. Тъй му се предадаха на Ахмед Ага край Тъмръш селата. И харно при него хората живяха. Ама като пределиха гората, пак в турско ги върнаха. И от турците пак патиха, дълги години отново. И меда на султана му знаят чилияците там, и жилото. И аскера му знаят. Дето мита ги прати да взимат. Там всички помнят онуй черното, манафското време^[17]. Но и оттогаз вода много изтече.

И друга война мина, че и втора^[18]. Межди няма вече тъдява. А тук, кой как на Бога хортува, туй не е важно. Минаха-заминаха войните, Орхане. Чилияците остават. Да ги смразяваш пак един с друг, тая работа, да знайш е небъдна.

Дели Саид разбута огънят да засвети по-силно и продължи.

— Ако си гладен, ей там в торбата картофи има, яж. Стой край огъня докато се съмне, пък после друм. Тая, дет' я мислиш, не е за тука. Тъй да знаеш.

Пришълецът умълчан и изненадан от думите на Дели Саид ядно стана и рече:

— Отделни сме — да знаеш. На една страна сме ние, мюсюлманите, на друга българите. Тъй да помниш. Не е редно да се смесват. Различни сме. Отделно трябва да живеем. Аллах е тъй отредил.

— За Аллах не знам. Дели Саид пак разбута съчките.

— Аз огъня гледам.

Отделно думаш. Отделно, ама само дърво не гори.

Турци, мюсюлмани, християни... все тука сме раждани. Тука ще мрем.

— Виж огъня! Виждаш ли?

Дели Саид дръпна една съчка.

— Гори ли?!

Огънят колебливо я облази, после сякаш се отдръпна и плахо се стаи, съчката бавно потъмня и задимя.

— Не гори!

— Не гори я! Само дърво не гори!

Дели Саид бутна съчката обратно. Тя веднага лумна, а огънят още по-силно засвети.

— Две трябва, Орхане — тъй да знаеш.

Щом огън искаш да имаш, две трябва. Че даже и три. И оттам нагоре съчки може.

Само да са тек!

Пришълецът стана и потъна в тъмнината.

Там, откъдето беше дошъл.

[1] Агъл (огъл) — Овчарник ↑

[2] Имат се предвид Руско–турската, Балканската, както и Първата Световна война. ↑

[3] Уем — Процент който се отделя като плата за смилането ↑

[4] İyi aksamlar (Иякшамлар) — Добър вечер (тур.) ↑

[5] Deli Said'i bak uog — Търся Дели Саид (тур.) ↑

[6] Зорбаджия — Настоячив ↑

[7] Селям — Поздрав ↑

[8] Чам — Иглолистно дърво, материал от такова дърво ↑

[9] Меше — Дъб, дъбово дърво ↑

[10] Тъмръш — село в Родопска Планина, което преди Освобождението е център на голямата Рупчоска нахия. След Освобождението е за известно време център на Рупчоската околия. През 1890 г. центърът на околията от Рупчос е преместен в днешното село Хвойна. Рупчоската околия окончателно е закрыта през 1901 г. ↑

[11] Третото правителството на В. Радославов (1913 — 1918 г.) идва на власт с помощта на българските турци, както и на българите с мюсюлманско вероизповедание. Това става като се дава възможност да гласуват дори и нямащи българско гражданство мюсюлмани от Западна Тракия и Македония. Това правителство, за да ни вкара в Първата световна война, стопля отношенията с Турция, която също е съюзник на Германия. Из Родопите плъзват турски емисари, които при пълно бездействие на официалната власт започват да подтикват населението към сепаратизъм. Част от тези емисари продължават своите подривни действия и след Първата световна война ↑

[12] Уплашено и подлъгано от отстъпващите османски войски, голяма част от българо — мохамеданското население на Родопска напуска

родните си места в опит да избегне несъществуващата заплаха от поголовно клане. ↑

[13] След Освобождението и подписване на Берлинския договор, за генерал-губернатор на Източна Румелия е назначен княз Алеко Богориди. С установяването си на власт той започва административни реформи. Една от тях е преобразуването на Рупчоската околия и смяната на центъра от с. Тъмръш в с. Хвойна. Сменя българина от Широка Лъка, Григор Попов, когото местното население одобрява, тъй като е местен, познат на всички, а и има за заместник най-популярната фигура сред местното население, Ахмед Ага, като на негово място поставя турчина Мехмед Бей Кара Кехайолар. Българите мохамедани го наричат „читак“ и неodobряват тази промяна. Това назначение, както и смяната на административния център водят до брожения и „откъсване“ на седемнадесет Родопски села от Източна Румелия. Своеобразната българо-мохамеданска „република“ просъществува до 1896 г. (до смъртта на Ахмед Ага) В нея безспорният лидер, макар и само с почетни функции, е Ахмед Ага Тъмръшлията. ↑

[14] Става въпрос за Руско-турската освободителна война. След разбиването на Сюлейман Паша при Пловдив и Асеновград част от армията му се разбягва през Родопата. Граби и безчинства из родопските села, а и принуждава местното население да напуска домовете си, плашейки го с опасността да бъде изклано от руските войни. ↑

[15] След сключване на примирието от 19–31.01.1878 г. османската войска е отвъд Родопата край Беломорието. Част от руската войска остава в Пловдив. Планината Родопата е една огромна непазена територия. В нея започват вандализма, грабежи, а английската дипломация прави опит за вдигане на въстание. Като основен подбудител се изявава английският агент С. Сенклер, нарекъл се Хидает Паша. ↑

[16] През 1885 г. Княжество България и Източна Румелия се обединяват. Едно от условията Османска Турция да не навлезе с войски в новообразуваната България е от територията на страната да се предадат на Османската Империя днешният Бургаски окръг, днешният Кърджалийски окръг, както и малката помашка „република“ — Тъмръш. След дълги и сложни преговори, България отстъпва Кърджалийския санджак, както и седемнайсетте села от „Тъмръшката република“. Макар и предадени на Османска Турция, тези села запазват

относителна автономия до смъртта на Ахмед Ага. Дори султанът не оспорва властта на бележития родопчанин.

Общо на Империята след Обединението са предадени 125 села с население около 80 000 души, годишен приход от 30–40 хиляди турски лири, а като територия около 5000 кв. километра. ↑

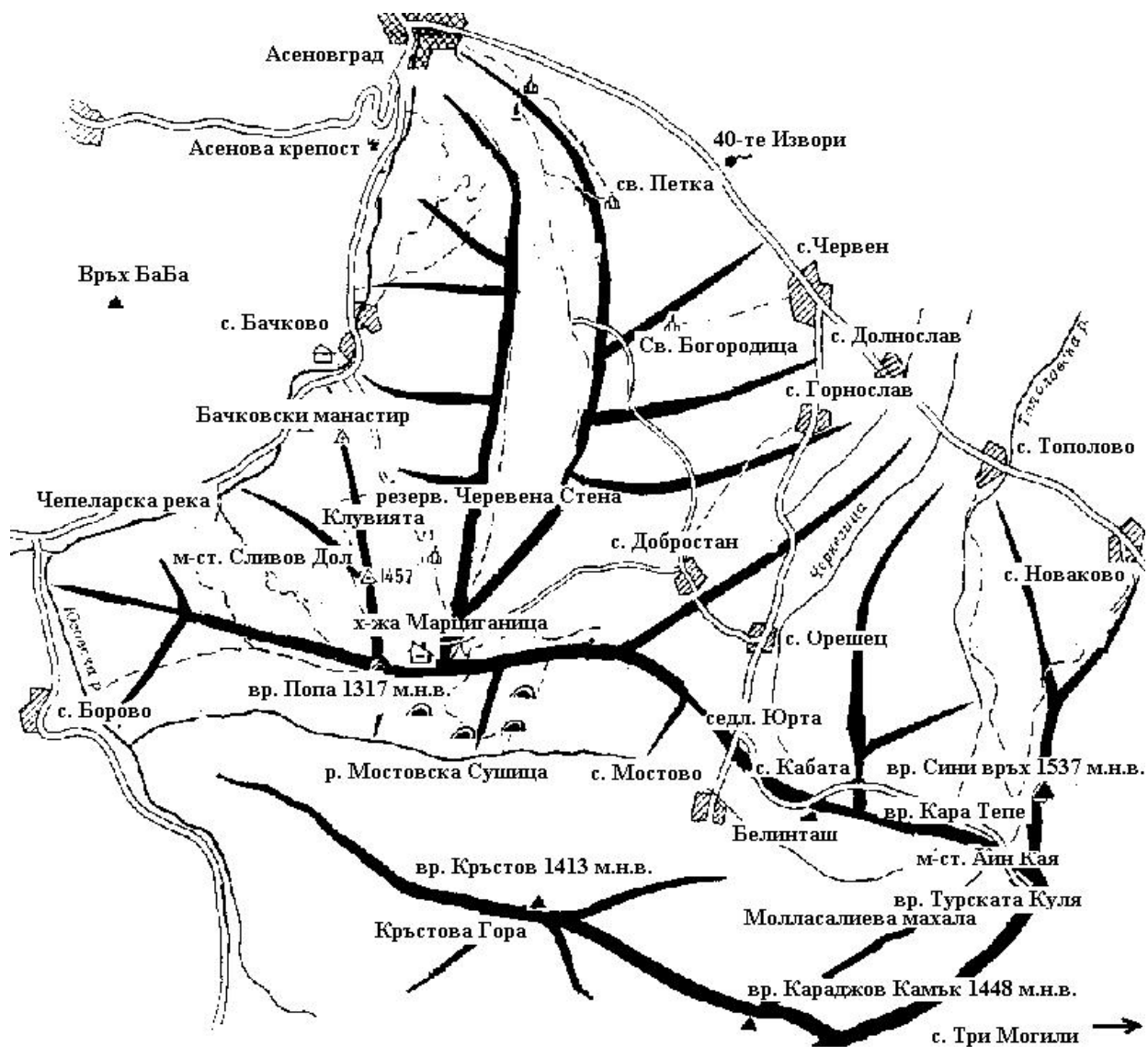
[17] Постепенно Империята влиза в „правомощията“ си и в „Тъмръшката Република“.

Поставени са постове, митници, а там да варди междата е пратен Арабски табор. Съставен от провинили се араби живели в Бейрут, Дамаск, Джердах, Емен и Мека.

Това са били недисциплинирани, наказани войници. Местното население ги наричало „манафи“ заради тъмните им лица. Безчинствата вършени от тях там населението помни като „манафско“ черно време. ↑

[18] Става въпрос за Балканската война, както и за Първата Световна война. За България това са годините 1912 г. и 1915–1918 г. След Балканската война, както и последвалата я кратка Междусъюзническа война, България присъединява към територията си отново Кърджалийския санджак, територии в Беломорска Тракия, както и Тъмръшките села. Губим обаче Беломорска Тракия и излиза на Бяло Море след Първата световна война. По време на войната от 1912 г. село Тъмръш е изгорено и вече никога отново не се заселва. Днешните потомци на предприемчивите, смели и непокорни българо-мохамедани от Тъмръш са пръснати на територията на България и Турция. Сред тях има български офицери, както и турски фабриканти, а голяма част от кметовете на град Измир и днес са потомци на тъмръшлии. ↑

ПОСЛЕПИС

Това са само дванадесет истории от много други — неразказани.

Истории на обикновени хора, които са „пренесли“ до нас традициите, специфичната българска упоритост, всичко, което ни прави днес българи.

Опитах се да ги представя максимално близо до вида, в който ги чух.

Голямо беше изкушението ми съвсем автентично да ги пресъздам, използвайки напълно характерния и неповторим родопски говор, но устоях на него.

Времето оставя своя отпечатък във всичко. Така е и в речта. За съвременния човек е трудно да разбере изцяло тези планински думи.

Все пак не пренебрегнах лексикалния пласт, характерен за епохата, към която се отнасят историите. Опитах се доколкото е възможно да пощадя семантичния потенциал в редица думи и изрази. Голяма част от тях имат своите синоними днес и „диглосията“, в която на моменти изпадам, можеше да бъде избегната.

Но един съвременен прочит на историите, лишени от характерните за времето си „османизми“, би попречил да достигнем до същината на онова така характерно за епохата звучене.

И друго изкушение имах. Преодолях желанието си да навлезна до характерни чисто етнографски особености, което също би „затормозило“ читателя.

Това, от което не исках да лиша разказите, е представяне на подробности за историческия период, към който се отнасят.

Ето защо историите, описани тук, са на две нива: над и под чертата. Истории на хората и история на времето.

Може би, ако знаехме историите на хората, (така както знаем историята на времето) щяхме да се предпазим от грешките днес, същите грешки, които са правени назад във времето...

Писани са на един дъх, от сърце и са завинаги!

Христо Христов

Издание:

Автор: Христо Христов

Заглавие: Съчки в огъня

Издание: първо

Издател: Издателство „Ковачев“

Година на издаване: 2016

Тип: сборник разкази

Националност: българска

Печатница: Печатница „Ковачев“

Редактор: Светла Йосифова

Художник: Десислава Танева

ISBN: 978-954-8198-87-5

Адрес в Библиоман: <https://biblioman.chitanka.info/books/4972>

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.